

สภาพการณ์ทางการเมืองต้นรัชสมัย

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๒๔๑๖-๒๔๓๖

ต้นรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นสมัยที่มีความขัดแย้งทางการเมืองดำเนินไปอย่างรุนแรง ซึ่งเป็นผลมาจากการแบ่งแยกออกเป็นพวก เป็นฝ่ายทางการเมือง โดยที่อำนาจส่วนใหญ่ยังคงอยู่กับสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) ในขณะที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงปราศจากฐานอำนาจทางการเมืองที่แท้จริง ความหลากหลายทางความคิดของผู้นำที่มีต่อภัยคุกคามจากจักรวรรดินิยมตะวันตกก็เป็นสาเหตุที่สำคัญอีกประการหนึ่งของความขัดแย้งนี้ แม้ว่าผู้นำจะยังคงยึดถือนโยบายประนีประนอม และเจริญสัมพันธไมตรีกับตะวันตก เป็นพื้นฐานของการแก้ไขปัญหายุติตาม สภาวะที่ปราศจากฐานอำนาจทางการเมืองที่มั่นคง ได้ผลักดันให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงต้องแสวงหาพันธมิตรทางการเมือง เพื่อสนับสนุนพระบรมราโชบายที่มีผลเป็นการ^{ตั้ง}อำนาจทางการเมืองมาไว้ที่สถาบันพระมหากษัตริย์ เพื่อเป็นช่องทางในการกระจายอำนาจทางการเมือง (วัลย์วิภา บุรุษรัตนพันธ์ มล. และวิมลพรรณ ปิตรีวัชชัย. ๒๕๒๕. หน้า ๖๓) พระราชดำริ ซึ่งเป็นพื้นฐานของการดำเนินนโยบายของพระองค์แตกต่างอย่างมากกับของกลุ่มผู้นำที่มีบทบาทครั้งรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทั้งยังมีลักษณะของการดำเนินการที่เด็ดขาด ฉับไว และรุนแรงอีกด้วย ความแตกต่างของแนวความคิดและลักษณะของการดำเนินนโยบายดังกล่าวนี้ ทำให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและกลุ่มผู้สนับสนุนทางการเมืองของพระองค์ต้องเผชิญหน้าอย่างรุนแรงกับกลุ่มการเมืองเก่า โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มตระกูลบุนนาค สภาพของความขัดแย้งอย่างรุนแรงดังกล่าวนี้มีส่วนในการกำหนดแนวพระราชดำริ และพระบรมราโชบายในการปรับปรุงประเทศให้รอดพ้นจากภัยคุกคามของตะวันตกในระยะเวลาดังกล่าวได้

๑. กลุ่มการเมืองต้นรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

การเมืองสมัยต้นรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ยังคงสืบทอดลักษณะทางการเมืองที่อำนาจส่วนใหญ่อยู่ในมือของขุนนาง โดยมีเสนาบดีกลุ่มตระกูลบุนนาค

ภายใต้การนำของสมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์เป็นผู้ครอบครองอำนาจนั้นเพื่อแสดงบทบาททางการเมืองของตน การขึ้นครองราชสมบัติของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวขณะยังทรงพระเยาว์ โดยมีสมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์เป็นผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน มีอำนาจสิทธิ์ขาดที่จะว่าราชการได้จนกว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะทรงบรรลุนิติภาวะ และมีกรมหมื่นบวรวิชัยชาญ พระราชโอรสพระองค์ใหญ่ในพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงดำรงตำแหน่งกรมพระราชวังบวรสถานมงคล ได้ทำให้อำนาจทางการเมืองของขุนนางกลุ่มนี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์มั่นคงและรุ่งโรจน์ถึงขีดสุด พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตระหนักถึงสถานการณ์ที่ปราศจากพระราชอำนาจของพระองค์ท่ามกลางสถานการณ์เช่นนั้นเป็นอย่างดี จะเห็นได้จากพระบรมราโชวาทที่พระราชทานสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชเจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ สยามมกุฎราชกุมาร เมื่อวันที่ ๕ กรกฎาคม ๒๔๓๖ ตอนหนึ่งว่า

"... ญาติฝ่ายมาดาก็ล้วนแต่โลเลเหลวไหล หรือไปโลเลเหลวไหลก็ได้ ตั้งอยู่ในตำแหน่งราชการอันใดเป็นหลักฐาน ฝ่ายญาติข้างพ่อคือเจ้านายทั้งปวงก็คงอยู่ในอำนาจสมเด็จพระเจ้าพระยา และต้องรักษาตัวรักษาชีวิตอยู่ด้วยกันทั่วทุกองค์ที่ไม่เอื้อเพื่อต่อการอันใดเสียก็มีโดยมาก ฝ่ายข้าราชการถึงว่ามีผู้ที่ได้รักใคร่สนิทสนม อยู่บ้างก็เป็นแต่ผู้น้อยโดยมาก ที่เป็นผู้ใหญ่ก็ไม่มีความสามารถอาจจะอุทหนุนอันใด ฝ่ายพี่น้องซึ่งรวมบิดามารดา หรือที่ร่วมทั้งมารดาก็เป็นเด็กมีแต่อายุต่ำกว่าพ่อลงไป ไม่สามารถจะทำอะไรได้ทั้งสิ้น ส่วนตัวพ่อก่อนนั้นเป็นเด็กอายุเพียงเท่านั้น ไม่มีความสามารถรอบรู้ในราชการอันใดที่จะทำการตามหน้าที่ แม้แต่เพียงเสมอเท่าที่ทูลกระหม่อม ทรงประพฤติมาแล้วได้ ยังซ้ำเจ็บเกือบจะถึงแก่ความตาย อันไม่มีผู้ใดสักคนเดียวซึ่งจะเชื่อว่าจะรอด ยังซ้ำจะถูกอันตราয়อันใหญ่คือ ทูลกระหม่อมเสด็จสวรรคตในขณะนั้น เปรียบเหมือนคนที่ศีรษะขาดแล้ว จับรอแต่ร่างกายขึ้นตั้งไว้ในที่สมมติษัตริย์ เหลือที่จะพรรณนาถึงความทุกข์อันต้องเป็นคำพราในอายุเพียงเท่านั้น และความหนักของมงกุฎอันเหลือที่คอ จะทานไว้ได้ ทั้งมีศัตรูซึ่งมุ่งหมายอยู่โดย รอบข้างทั้งภายในภายนอกหมายเอาทั้งในกรุงเองและต่างประเทศ ทั้งโรคภัยในกายเปียดเบียนแสนสาหัส..."

การมอบหมายอำนาจการปกครองแผ่นดินให้แก่มูลนาย ซึ่งมีหน้าที่รับผิดชอบในการควบคุมกำลังคนตามลำดับชั้นผ่านระบบกรมกองอันถือ เป็นพื้นฐานของการบริหารราชการแผ่นดิน นั้น ได้ทำให้อำนาจการปกครองที่แท้จริงมิได้อยู่ในองค์พระมหากษัตริย์ นอกจากมูลนายจะมีหน้าที่ในการควบคุมดูแลทุกข์สุขและจัดการให้รัฐได้ประโยชน์อย่างเต็มที่จากการควบคุมกำลังคนแล้ว มูลนายเหล่านี้ยังมีหน้าที่ในการจัดเก็บผลประโยชน์ต่าง ๆ ของรัฐในพื้นที่ปกครองของตนอีกด้วย ภาระกิจของมูลนายในประการหลังนี้จะทวีความสำคัญมากขึ้น เมื่อฝ่ายมหาดไทย กลาโหม และกรมท่า เข้ามารับผิดชอบการบริหารราชการหัวเมือง และแนวโน้มของสภาพเศรษฐกิจสมัยรัตนโกสินทร์ก็ เริ่มเปลี่ยนแปลงไปสู่เศรษฐกิจแบบเงินตรามากขึ้นทุกทีด้วยเหตุนี้จึงถือได้ว่าระบบการจัดเก็บรายได้มีส่วนสัมพันธ์กับการบริหารประเทศที่กระจายอยู่ในความรับผิดชอบของขุนนางตามกรมกองต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสามกรมใหญ่ที่ได้กล่าวมา

นับตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยเป็นต้นมา ขุนนางตระกูลขุนนามักจะได้รับมอบหมายให้ดำรงตำแหน่งในกรมคลัง และกลาโหม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง กรมคลังนั้น ขุนนางที่สำคัญ ๆ ของตระกูลนี้ปฏิเสธที่จะละจากตำแหน่ง ขุนนางกลุ่มนี้ได้อาศัยตำแหน่งทางการบริหารของตน เสริมสร้างผลประโยชน์และสั่งสมอำนาจทางการเมืองตลอดมา จนสามารถมีบทบาทอย่างสำคัญในการสถาปนาพระมหากษัตริย์ถึงสามรัชกาล

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนอกเหนือจากสมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ จะดำรงตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน สมาชิกของตระกูลขุนนามักยังคงได้รับตำแหน่งเสนาบดีที่สำคัญ ๆ อยู่หลายท่าน อาทิเช่น เจ้าพระยาสุรวงษ์ไวยวัฒน์ (วอน ขุนนาม) ดำรงตำแหน่งเสนาบดีกลาโหม เจ้าพระยาภาณุวงศ์มหาโกษาธิบดี (ท้วม ขุนนาม) ดำรงตำแหน่งเสนาบดีกรมท่าว่าการต่างประเทศ พระยาอาทรบริรักษ์ (พูด ขุนนาม) ดำรงตำแหน่งเสนาบดีกรมนา และพระยาภาสกรวงศ์ (พร ขุนนาม) ดำรงตำแหน่งราชเลขาธุการในพระองค์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

การแต่งตั้งกรมพระราชวังบวรสถานมงคล ด้วยการสนับสนุนของสมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ ทำให้เกิดดุลยภาพทางการเมืองระหว่างวังหลวงและวังหน้าที่จะเป็นประโยชน์แก่การจรโลงบทบาททางการเมืองของสมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรี-

สุริยวงศ์และกลุ่มขุนนางตระกูลขุนนาคีให้สามารถดำเนินต่อไป และมีความมั่นคงยิ่งขึ้น แต่การแต่งตั้งดังกล่าวนี้ก็ได้อาศัยความไม่สบายพระราชหฤทัยให้แก่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นอย่างยิ่ง ทั้งนี้เนื่องจากสาเหตุสามประการคือ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมิได้ทรงแต่งตั้งเอง ซึ่งเป็นการผิดประเพณี (กรมพระยาคำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ ๒๕๒๒ : ๑๔๕) ประการหนึ่งความเป็นพันธมิตรระหว่างสมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์และกรมพระราชวังบวรสถานมงคลจะเป็นอันตรายต่อเสถียรภาพพรรคการเมืองของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ประการหนึ่ง และศักยภาพทางการเมืองของกรมพระราชวังบวรที่ทรงสืบทอดสิทธิพิเศษของพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงได้รับในฐานะพระเจ้าแผ่นดินพระองค์ที่สอง อันได้แก่อำนาจบังคับบัญชากองทัพแบบตะวันตกที่ทรงประสิทธิภาพ มีกำลังทหารบกและทหารเรือขึ้นสังกัดอย่างไม่จำกัดจำนวน และมีโอกาสในการสะสมอาวุธยุทโธปกรณ์ เช่น ปืน และกระสุนดินดำได้มาก อีกทั้งยังทรงครอบครองไพร่พลในอัตราส่วนที่สูงกว่า พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว อีกประการหนึ่ง สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาคำรงราชานุภาพได้ทรงมีพระราชวิจารณ์เกี่ยวกับสาเหตุของการแต่งตั้งไว้ดังนี้

"... เพราะเหตุใด เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ จึงยกกรมหมื่นบวรวิชัยชาญขึ้นเป็นพระมหาอุปราช ข้อนี้ต้องว่าตามความเห็นของผู้รู้เหตุการณ์ครั้งนั้นโดยมาก เห็นว่าเพราะท่านเกรงว่า เมื่อสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเจริญวัยขึ้น ไม่พอพระราชหฤทัยที่มีผู้ว่าราชการแผ่นดิน ก็จงทรงชวนขวยเอาท่านออกจากตำแหน่ง จึงคิดให้มีพระมหาอุปราชขึ้นสำหรับกีดกันพระราชอำนาจ และเสียดกรมหมื่นบวรวิชัยชาญเป็นพระมหาอุปราช ด้วยเห็นว่าเข้ากับวังหลวงไม่ได้ก็ต้องอาศัยท่านทั้งวังหลวงและวังหน้าทำให้ตำแหน่งของท่านมั่นคง เห็นกันอย่างว่ามานี้เป็นพื้นและมักจะเข้าใจกันว่าท่านคิดขึ้นในเวลาเมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจะเสด็จสวรรคต และเวลานั้นก็มีเจ้าฟ้าพระราชอนุชาอยู่ถึงสองพระองค์ไม่สิ้นไร้เจ้านายซึ่งจะรับรัชทายาท ที่อ้างในคำปรึกษาว่า เจ้ากรมหมื่นบวรวิชัยชาญเป็นพระมหาอุปราชจะได้ทรงควบคุมผู้คนของพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ดูเหมือนจะชวนให้คิดไปว่ามีคนหมู่ใหญ่อีกจำพวกหนึ่งซึ่งเป็นคนของพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ถ้าผู้ขึ้นไปบังคับบัญชาคนพวกนั้นอาจจะกำเริบขึ้น... อนึ่งพระมหาอุปราชในรัชกาลก่อน ๆ มา ล้วนเป็นเจ้าฟ้าสมเด็จพระอนุชาธิราช

อันร่วมพระราชชนนีกับพระเจ้าแผ่นดิน แต่กรมหมื่นบวรวิชัยชาญ ทรงศักดิ์เพียงชั้นพระเจ้าวรวงศ์เธอ ซึ่งยกขึ้นเป็นเจ้าฟ้า และ พระพระราชบุตรของพระเจ้าแผ่นดินขึ้นเป็นพระมหาอุปราช เป็นการราชประเพณีอีกประการหนึ่ง ความที่กล่าวมานี้ไม่ได้มีความ ประสงค์จะติเตียนส่วนพระองค์กรมหมื่นบวรวิชัยชาญ ซึ่งมีหลักฐาน ปรากฏว่าเป็นผู้มีพระอภัยมัยสุภาพ และได้ทรงรักเรียนรอบรู้ นับ ว่าเป็นอย่างดีในเจ้านายสมัยนั้นพระองค์หนึ่ง การที่ได้เป็นพระ มหาอุปราชก็มีใช้เพราะพระองค์ทรงอาจเอื้อมชวนชวยเอง เป็น เป็นเพราะเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ท่านปรารถนาจะให้ เป็น แลไม่มี ผู้ใด นอกจากกรมขุนวรจักรธรานุภาพ ซึ่งอยู่ในที่ประชุมจะกลับขัดขวาง เท่านั้น..." (นิรุกติ สุธิสงคราม ๒๔๑๐ . ๓๔๑-๓๔๒)

ตราบิตที่ดูสภาพทางการเมืองยังคงเป็น เช่นที่สมเด็จพระยาบรมมหาศรี- สุริยวงศ์ทรงวางไว้แล้ว ท่านก็ย่อมจะมีความมั่นคงและมั่นใจในฐานะอำนาจทางการเมือง ของตนได้ และในกรณีที่จะต้องมีการต่อรองทางการเมืองกับพระบาทสมเด็จพระ- จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่แล้ว ผลประโยชน์ทางการเมืองสมเด็จพระยาบรมมหาศรี- สุริยวงศ์ และกรมพระราชวังบวรสถานมงคลต่างมีอยู่ร่วมกัน ก็จะสามารถเอื้ออำนวยให้ การต่อรองนั้นเป็นประโยชน์แก่ตระกูลขุนนาง โดยเฉพาะอย่างยิ่งประสิทธิภาพที่เหนือกว่า ของกองทัพในบังคับบัญชาของกรมพระราชวังบวรสถานมงคลจะทำให้อำนาจการต่อรองทาง การเมืองของสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์มีความมั่นคงสูง สถานการณ์เช่นนี้ ทำให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวอยู่ในฐานะที่ลำบากที่สุด ด้วยเหตุนี้ ความ จำเป็นในขณะนั้น ก็คือ หาวิธีการตั้งอำนาจของตระกูลขุนนางหรืออีกนัยหนึ่งคือ ฤๅณา อำนางนี้ให้หมดไปโดยสิ้นเชิง วิธีการที่ทรงใช้คือการแสวงหากลุ่มพันธมิตรทางการเมืองที่ สามารถสนับสนุนพระบรมราโชบายทางการเมืองของพระองค์นี้ เป็นผลสำเร็จ กลุ่มการ- เมืองที่พระองค์ทรงจัดตั้งขึ้นนี้จะ เป็นฐานกำลังที่สำคัญของกระบวนการฤๅณาอำนางของ ตระกูลขุนนาง

การรวมกลุ่มทางการเมืองของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เริ่ม ปรากฏให้เห็นตั้งแต่ครั้งเสด็จประพาสต่างประเทศก่อนปี ๒๔๑๖ อันเป็นที่ได้ทรงว่า

ราชการเอง^๑

เราจะเห็นวัตถุประสงค์ในการคัดเลือกกลุ่มผู้ตาม เสด็จว่าเป็นการเตรียมตัวไว้เพื่อเป็นกำลังสำคัญในการบริหารประเทศของพระองค์ได้จากการเสด็จประพาสอินเดียในปี พ.ศ. ๒๔๑๔ ซึ่งผู้โดยเสด็จพระราชดำเนิรส่วนมากจะประกอบด้วยพระเจ้านองยาเธอและขุนนางรุ่นหนุ่ม เลือกคัดแต่ที่มีแววจลตด้วยหมายจะให้ไปได้ความรู้เห็นมาสำหรับราชการเป็นสำคัญ (กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ ๒๕๑๔. ๒๖๖) .โดยที่พระองค์จะทรงปรับปรุงธรรมเนียมบางอย่างให้สอดคล้องและทันสมัยก่อนจะเสด็จประพาสและภายหลังจากเสด็จกลับมาแล้ว ก็จะได้้นำสิ่งที่ได้ทรงพบเห็นมาปรับปรุงประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการจัดกรมทหารมหาดเล็กให้ได้รับการศึกษาอบรมอย่างจริงจังภายหลังจากที่เสด็จกลับจากประเทศสิงคโปร์แล้ว เพราะ

"... หากว่าเมื่อเสด็จกลับมาไม่ทำอะไรเลย ก็คงถูกติเตียนว่าเสด็จไปเที่ยวเล่นให้สิ้นเปลืองเวลาเปล่า ๆ หรือถึงหมิ่นประมาทพระบัญชาว่าไร้ความสามารถก็แต่สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวยังมีได้ว่าราชการบ้านเมืองจึงเริ่มทรงจัดการแก้ไขขนบธรรมเนียมแต่ในราชสำนักด้วยความเห็นชอบของผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน..."

(กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ ๒๕๑๔, ๒๕๔)

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชดำริที่จะเสด็จเยือนยุโรป เพราะการเสด็จประพาสสิงคโปร์และปะตะเวีย นั้น

"... ได้ทอดพระเนตรเห็นแต่เพียงเมืองขึ้นที่ฝรั่งปกครองคนต่างชาติต่างภาษาได้ประโยชน์ยังน้อยใครจะเสด็จไปถึงยุโรปให้เห็นขนบธรรมเนียมราชสำนัก และประเพณีบ้านเมืองของฝรั่งเอง (กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ ๒๕๑๔. ๒๖๓)

^๑เสด็จประพาสต่างประเทศ ๒ ครั้ง คือระหว่างปลายปี ๒๔๑๓-๒๔๑๔ เสด็จประพาสสิงคโปร์ ปะตะเวีย และสมารัฐ และในปี ๒๔๑๔ เสด็จประพาสอินเดีย ผลของการเดินทางทั้งสองครั้งจะเป็นประโยชน์ในการกำหนดแนวการปรับปรุงในประเทศของพระองค์ในระยะต่อมา

พระราชดำริที่จะเสด็จประพาสยุโรปในช่วงต้นรัชกาลนี้ ได้รับการคัดค้านจาก สมเด็จพระยาบรมมหาราชศรีสุริยวงศ์ ซึ่งดำรงตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแผ่นดินอยู่ในขณะนั้น โดยอ้างว่าจะเป็นการไม่สะดวกและเสี่ยงภัยในการเดินทาง เจ้าพระยาภาณุวงศ์มหาโกษาธิบดี จึงได้เจรจาประนีประนอมจนได้จัดให้เดินทางไปดงงานในอินเดียแทนในปี ๒๔๑๔ ด้วยเห็นว่า

"... อินเดียก็รุ่งเรืองคล้ายกับยุโรป ผู้ปกครองก็มียศเป็นไวยสร้อยต่างพระองค์ คล้ายกับราชสำนักและหนทางที่จะไปก็ไม่ไกลนัก สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวตรัสว่าถ้าจะไปถึงยุโรปยังไม่ได้ไปเพียงอินเดียก็ยังดี... (กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ ๒๔๑๔. ๒๖๔-๒๖๕)

อาจกล่าวได้ว่าความสำคัญประการหนึ่งของการเสด็จประพาสต่างประเทศของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็คือเป็นการเสด็จเพื่อทอดพระเนตรกิจการต่าง ๆ ของยุโรปที่นำมาปฏิบัติในดินแดนภายใต้การปกครองของตน แล้วนำมาเป็นแนวทางปรับปรุงประเทศในโอกาสต่อมา ซึ่งนับว่าเป็นการเจริญตามพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงมีในเรื่องนี้ และยังเป็นการสอดคล้องกับแนวความคิดของสมเด็จพระยามหาศรีสุริยวงศ์ในเรื่องดังกล่าวอีกด้วย ลักษณะที่สำคัญอีกประการหนึ่งก็คือ การเสด็จประพาสต่างประเทศทุกคราวในต้นรัชกาล อาจถือได้ว่า เป็นการรวมกลุ่มทางการเมืองของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในเบื้องต้นที่มีการหล่อหลอมทางความคิดและวิธีการใน

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

การปรับปรุง แก้ไขประสิทธิภาพของประเทศไทยในการตอบโต้ภัยคุกคามของตะวันตก ซึ่งอาจรวมถึงการกระตุ้นจิตสำนึกของกลุ่มนี้ ในระยะต่อมาที่เห็นว่า หากพวกตนได้อำนาจการปกครองบ้านเมืองแล้ว ก็จะสามารถนำพาประเทศไปสู่ความเจริญได้ดีกว่าเดิม และนอกจากนั้นก็ยังสามารถเตรียมพื้นฐานให้แก่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าในการบริหารประเทศต่อไปในปี พ.ศ. ๒๔๑๖ อีกด้วย

มีผู้เสนอการจัดกลุ่มการเมืองที่สำคัญทั้งสามกลุ่มไว้เป็นสองแนวคือมีที่ร้ายใกล้เคียงประการหนึ่ง และมีผลประโยชน์ทางการเมืองร่วมกันอีกประการหนึ่ง การมองว่าร้ายเป็นเหตุผลสำคัญของกรำรวมกลุ่มอาจจะเป็นการพิจารณาจากคำเรียกตัวเองของกลุ่มเจ้านายและขุนนางรุ่นหนุ่มที่เป็นกำลังสำคัญของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวว่าสยาม-หนุ่ม (Young Siam) หรือมิฉะนั้นก็อาจจะพิจารณาจากการแบ่งกลุ่มของบุคคลร่วมสมัยที่แบ่งว่ากลุ่มสยามเก่า (Old Siam) กลุ่มสยามหนุ่ม (Young Siam) และกลุ่มสยามอนุรักษ์นิยม (Conservative Siam) ก็เป็นได้ อย่างไรก็ตามก็ตีผู้เสนอแนวคิดดังกล่าวก็เห็นว่าความใกล้เคียงกันในเรื่องของภัยมิใช่สาเหตุหลักของการรวมกลุ่มซึ่งเมื่อพิจารณาตามข้อเท็จจริงทางการเมืองแล้ว ก็จะเห็นได้ว่าการรวมตัวนั้นเกิดขึ้นทั้งจากสองแง่มุม โดยมีผลประโยชน์ร่วมกันทางการเมืองเป็นปัจจัยหลัก ด้วยเหตุนี้การแบ่งกลุ่มทางการเมืองต้นรัชสมัยนั้นบนพื้นฐานของการมีผลประโยชน์ร่วมกันทางการเมืองจึงควรจะเป็นแนวการจัดกลุ่มที่ครอบคลุมลักษณะของการรวมกลุ่มที่สำคัญไว้ได้หมด โปรดดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน David K. Wyatt, The Politics of Reform in Thailand, Education in the Reign of King Chulalongkorn, Yale University Press หน้า ๔๒ - ๕๐ และในสืบแสง พรหมบุญ คดีพระปรีชาภักการ : คดีตัวอย่างที่โด่งดังสมัยรัชกาลที่ ๕ หนังสือมหาวิทยาลัย ๒๓ ตุลาคม (เอกสารนิยกร องค์การบริหารสโมสรนิสิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย สำนักพิมพ์กราฟิการ์ค กทม. ๒๕๒๓) หน้า ๑๓-๒๖.

การแบ่งออกเป็นฝ่ายทางการเมือง อย่างเป็นทางการเมื่อ อย่างเป็นทางการเปิดเผยชัดเจนจะปรากฏขึ้นภายหลัง ปี ๒๔๑๖ อันเป็นปีเริ่มต้นที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงว่าราชการเอง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระบรมราโชบายที่แน่วชัดในการป้องกันประเทศจากภัยคุกคามของตะวันตกด้วยการปรับปรุงธรรมเนียมการปกครองของประเทศไม่เอื้ออำนวยแก่การดำเนินนโยบายของพระองค์เสียใหม่ ให้สามารถปฏิบัติหน้าที่ได้อย่างมีประสิทธิภาพเพียงพอที่จะต้านภัยของตะวันตกได้ พระบรมราโชบายดังกล่าวนี้ เป็นผลให้เกิดการรวมอำนาจทางการเมืองที่มีศูนย์กลางอยู่ที่องค์พระมหากษัตริย์ เพื่อเป็นช่องทางในการกระจายอำนาจทางการเมืองในระยะต่อไป และยังเป็นการลดรอนอำนาจของกลุ่มการเมืองใหญ่ที่มีอำนาจต่อรองทางการเมืองเหนือกว่าพระองค์ลงได้อย่างสิ้นเชิง โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มขุนนางตระกูลขุนนาง ทำให้เกิดการต่อต้านอย่างรุนแรงจากกลุ่มการเมืองนั้น กลุ่มการเมืองที่สำคัญในต้นรัชสมัยนี้มีอยู่ด้วยกันสามกลุ่มคือ กลุ่มพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กลุ่มผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน และกลุ่มพระราชวังบวรสถานมงคล ซึ่งออกแยกพิจารณาได้ดังนี้

๑. กลุ่มพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

กลุ่มทางการเมืองของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวประกอบด้วย เจ้านายและบุตรขุนนางที่มีตำแหน่งและประสบการณ์ทางการเมืองที่มิอาจเทียบได้กับตระกูลขุนนางและที่สำคัญที่สุดคือ เป็นกลุ่มที่ปราศจากฐานอำนาจทางการเมืองที่มั่นคงเพียงพอที่จะสนับสนุนการต่อรองทางการเมืองระหว่างพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและกลุ่มการเมืองใหญ่อีกสองกลุ่มได้ เช่น พระยาราชสุภาวดี (เพ็ง เทียกุล), พระยาภักดีโกศล (โหมด อมาตยกุล), พระยามหาอำมาตย์ (ละม้าย สนธิวัฒน์), พระยาราชรรณกุล (บุญรอด กัลยาณมิตร) เจ้าพระยาภูธราภัย (นุช บุญรัตพันธุ์), พระยาสุรศักดิ์มนตรี (แสง แสพทูโต) เป็นต้น ขุนนางสกุลอมาตยกุลเป็นกลุ่มขุนนางที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสนับสนุนมากที่สุดเพื่อจะคานอำนาจกับกลุ่มสกุลขุนนาง ดังจะเห็นได้จากพระยาภักดีโกศลได้ดำรงตำแหน่งที่สำคัญ ๆ และเป็นประธานกรรมการชำระความพระยาอาหารบริรักษ์ (นุด ^{พดิ่ง} บุณนาค) เสนาบดีกรมนา และพระปรีชาภักดีการุณราชย์ เป็นที่โปรดปรานของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวด้วย เป็นต้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นผู้นำของกลุ่ม และแนวพระราชดำริของพระองค์จะมีผลต่อการดำเนินการของกลุ่มเป็นอย่างดี

เราสามารถมองเห็นความแตกต่างภายในกลุ่มเจ้านายและขุนนางเหล่านี้ได้เพียงพอที่จะแยกพิจารณาได้เป็นสองกลุ่มคือ กลุ่มเจ้านายและขุนนางรุ่นเก่าที่เคยเป็นข้าหลวงเดิมหรือให้การสนับสนุนพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมาก่อนกลุ่มหนึ่ง และกลุ่มพระเจ้าน้องยาเธอและขุนนางรุ่นใหม่ที่มีความกระตือรือร้นในการแสวงหาความรู้จากตะวันตกอีกกลุ่มหนึ่ง

ความแตกต่างกันระหว่างสองกลุ่มนี้จะมีผลต่อภารกิจที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจะทรงมอบหมายให้ปฏิบัติ ซึ่งภารกิจต่าง ๆ เหล่านี้จะอำนวยความสะดวกสภาพทางการเมืองหรือเป็นประโยชน์ต่อความมุ่งหมายในการรวมพระราชอำนาจของพระองค์ ทั้งสิ้น สมาชิกของทั้งสองกลุ่มต่างก็ได้รับแต่งตั้งให้เป็นสมาชิกของสภาที่ปรึกษาราชการแผ่นดินที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงจัดตั้งขึ้น เพื่อสนับสนุนการบริการราชการแผ่นดินตามแนวพระราชดำริของพระองค์ ทั้งสองสภา คือ สภาที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน (Council of State) และสภาที่ปรึกษาในพระองค์ (Privy Council) อันเป็นองค์กร อย่างไรก็ตามก็พิจารณาจากหลักฐานต่าง ๆ จะเห็นได้อย่างเด่นชัดว่ากลุ่มของพระเจ้าน้องยาเธอและขุนนางรุ่นใหม่จะเป็นกลุ่มผู้นำที่ปฏิบัติงานใกล้ชิดกับพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และมักจะทรงมอบหมายให้ปฏิบัติภารกิจที่สำคัญ ๆ ด้วยความไว้วางพระราชหฤทัยอยู่เสมอ ในขณะที่โปรดเกล้าฯ ให้ขุนนางรุ่นเก่าดำรงตำแหน่งทางการบริหารประเทศที่ไม่สู้มีความสำคัญ ในขณะนั้น แต่จะเป็นประโยชน์ต่อการดึงพระราชอำนาจกลับมาสู่พระองค์พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้พร้อมกันนั้นก็ได้พระราชทานยศให้สูงขึ้นด้วย

เช่น ทรงแต่งตั้งให้พระยาราชสรวดี (เพ็ง เทัญกุล) ข้าหลวงเดิมในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวให้ดำรงตำแหน่งเจ้ากรมพระสุรัสวดี และโปรดเกล้าฯ พระราชทานยศสูงขึ้นเป็นเจ้าพระยาซึ่งเป็นครั้งแรกที่เจ้ากรมนี้ได้เลื่อนยศสูงถึงขั้นนั้น เพราะกรมพระสุรัสวดีในขณะนั้นมีฐานะที่ไม่สู้สำคัญนักแล้ว แต่การแต่งตั้งครั้งนี้ได้ทำให้กรมพระสุรัสวดีมีบทบาทในการช่วยให้พระองค์ทรงดึงพระราชอำนาจในการควบคุมกำลัคนได้ โปรดดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน อัญชลี สุสายัณห์, อ้างแล้ว, หน้า ๒๒๓-๒๔๗.

ดังนั้น จึงถือได้ว่ากลุ่มสยามหนุ่ม เป็นองค์กรภายในที่ทรงคุณค่าที่สุดของกลุ่มพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในการรองรับพระบรมราโชบายทางการเมืองของพระองค์

วัตถุประสงค์หลักในการรวมตัวของกลุ่มสยามหนุ่ม คือ เพื่อป้องกันพระมหากษัตริย์และราชบัลลังก์ ด้วยการเปลี่ยนแปลงประเทศอย่างรวดเร็ว โดยถือว่าความมั่นคงของสถาบันพระมหากษัตริย์จะสร้างความเป็นปึกแผ่นให้แก่ประเทศในการสนองตอบต่อภัยคุกคามจากประเทศตะวันตกได้ พระเจ้าน้องยาเธอและขุนนางรุ่นหนุ่มที่เป็นสมาชิกของกลุ่มนี้ โดยผ่านการเป็นมหาดเล็กรักษาพระองค์ และได้รับการศึกษาอย่างดีแบบตะวันตก มีความกระตือรือร้นที่จะนำความรู้ ความเข้าใจในวิทยาการและแนวความคิดของตะวันตกมาปรับปรุงประเทศถือได้ว่าเป็นกลุ่มคนรุ่นใหม่^(๖) ที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเตรียมไว้สำหรับดำเนินการปฏิรูปการปกครองในอนาคตต่อไป สยามหนุ่มได้ดำเนินกิจกรรมทางการเมืองที่มีเป้าหมายหลัก เพื่อสนองตอบวัตถุประสงค์ดังกล่าวและต่อต้านการขัดขวางการเปลี่ยนแปลงประเทศของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ผ่านครุโรบาท สภาที่ปรึกษาราชการในพระองค์ (Council of State) และสมาคมหนุ่มสยาม (Privy Council) ซึ่งมีการดำเนินการทางการเมืองในลักษณะที่สร้างความขัดแย้งทางการเมืองอย่างเปิดเผยและรุนแรงระหว่างกลุ่มของพระ

เป็นหนังสือพิมพ์ที่สันนิษฐานว่า สมาชิกของกลุ่มสยามหนุ่มเป็นผู้ดำเนินการ มีวัตถุประสงค์เพื่อให้เป็นเครื่องบำรุงสติปัญญาของคนหนุ่มเพื่อประโยชน์ในการรับราชการสนองพระเดชพระคุณในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว หนังสือพิมพ์นี้ถือว่าเป็นกระบอกเสียงที่สำคัญของกลุ่มพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทั้งนี้เนื่องจากเนื้อหาส่วนใหญ่จะเน้นในเรื่องของการสนับสนุนนโยบายและเสริมสร้างความจงรักภักดีให้แก่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว หรือมิฉะนั้นก็ในการโจมตีกลุ่มการเมืองที่ขัดขวางการดำเนินนโยบายของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

บาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกับกลุ่มผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน และกลุ่มของกรมพระราชวังบวรสถานมงคล จนกระทั่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวต้องทรงมีพระราชหัตถเลขาเตือนให้กลุ่มสยามหนุ่มลดกิจกรรมที่จะเพิ่มความขัดแย้งระหว่างกลุ่มการเมืองใหญ่ทั้งสองต่อไปอีก เช่นในพระราชหัตถเลขาถึงเจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช เกี่ยวกับความเคลื่อนไหวของกลุ่มสยามหนุ่ม เมื่อคราวเกิดวาทกรรมวังหน้าว่า

"... ด้วยฉันจะต้องขอกับยังสยามว่าวังหน้าที่ทำการครั้งนี้ ก็แลเห็นชัดว่าเป็นการไม่สมควรกับที่เป็นคนชาติสยาม เพราะไม่มีความรักบ้านเมือง และรักวงศ์ตระกูลเลยจะหาผู้มีอำนาจชาติอื่นมาข่มขี่ให้จัดการในบ้านเมือง แต่อาศัยสิ่งซึ่งเป็นใหญ่เป็นประธานในโลก บันดาลให้การตกลงไปตามทางที่ดีได้สิ้นความวิตกที่อันตรายจะมีกับบ้านเมืองมาแต่ภายนอก แต่ฉันยังมีความวิตกว่ายังสยามเมื่อเห็นการที่เป็นผดงนี้แล้วจะอดปากคำไม่ได้ จะพูดต่าง ๆ ใ้เป็นที่สะอึกหวาดหวั่น และเป็นที่เจ็บช้ำ กับวังหน้าต่อไป เพราะฉะนั้น ฉันจะต้องขอว่าการซึ่งจะทำการรักษาและวาทที่เป็นการอื่นขอสร้างหน้านั้นก็ทำได้ แต่เห็นว่ามีประโยชน์เลยขอเสียอย่างให้ทำให้เป็นที่เจ็บช้ำเลย แต่การที่ผดขบนั้นต้องพูดได้ตามความเป็นจริง แต่ไม่มีประโยชน์แล้วอย่าพูดเลยดีกว่า การดีชั่วคนทั้งปวงด้วยแลเห็น คำที่ฉันบอกมานี้ขอให้เธอบอกกับยังสยามให้ทราบทั่วกันด้วย..." (นิรัฐติ ลุทธิสงคราม ๒๕๑๖. ๖๒๔-๖๒๕)

ดาร์^๑ "สยามหนุ่ม"

การจัดตั้งสมาคมหนุ่มสยาม (Young Siam Society) ในปี ๒๔๑๗ ก่อนหน้าที่จะเกิดวิกฤติการณ์วังหน้าได้เพียงสองสัปดาห์นั้นได้ทำให้การจัดตั้งกลุ่มสยามหนุ่มเป็นไปโดยเปิดเผย และมีวัตถุประสงค์ที่แน่นอนในการดำเนินงานมีหลักฐานว่า นายเฮนรี อาลบาสเตอร์ เป็นผู้คิดจัดตั้งกลุ่มการเมืองนี้ขึ้น ระเบียบการแห่งไซไซเอติ ซึ่งเป็นเอกสารทางการเมืองที่อาจถือได้ว่าเป็นระเบียบการของสมาคมหนุ่มสยาม ได้กล่าวถึงวัตถุประสงค์ในการจัดตั้งกลุ่มนี้ว่า

เป็นองค์กรที่ปฏิบัติหน้าที่เสมือนหน่วยสืบราชการลับให้แก่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีจุดมุ่งหมายที่แน่วชัดในการปฏิบัติหน้าที่เพื่อป้องกันองค์พระมหากษัตริย์และราชบัลลังก์

"... ช่วยกันอุดหนุนการทุกสิ่งทุกอย่างในความคิดที่จะพิพอม เมซัน จัดธรรม
 เนียมแผ่นดินสยามอย่างใหม่ (Reformation New Siam) เพื่อ
 จะให้บ้านเมืองมีความเจริญยิ่งขึ้นไป ให้ราษฎรอยู่เย็นเป็นสุขโดยชอบ
 ธรรม ให้สมพระราชประสงค์ดังพระราชหฤทัยของพระบาทสมเด็จพระ
 เจ้าอยู่หัวจุฬาลงกรณ์ที่ ๑ พระจุลจอมเกล้าเจ้าแผ่นดินสยาม ผู้ทรงพระ
 คุณธรรมอันมหาประเสริฐเลิศล้ำ ซึ่งได้ทรงจัดการแลชี้ทางไว้แล้ว...
 โชไชเอ็ดนี่จึงได้รวมเข้าพวกกันเพื่อจะได้ให้มีกำลังแข็งแรงขึ้นช่วย
 กันหนุนบำรุงกำลังปัญญาซึ่งกันและกัน กว่าคนทั้งปวงที่ซัดขวางซึ่ง
 เป็นคนตกอยู่ในที่มือ จะได้เห็นแลชมความดีของการที่คิดนั้น...
 (จดหมายเหตุ รัชกาลที่ ๕. ๑๕๓/๒)

กิจกรรมทางการเมืองของสมาคมที่รุนแรงนี้ทำให้สมาคมดังกล่าวตั้งอยู่ได้ไม่นาน
 สมเด็จพระมหาพรยาเทวะวงศ์วโรปการได้ทรงกล่าวถึงเรื่องนี้ไว้ว่า

"... แต่โชไชเอ็ดนั้นเป็นที่ชุมนุมใหญ่กว่าคลับเหมือนอย่างเมื่อ ๑๑ ปี
 มาแล้วได้มีในกรุงเทพฯ ครั้งหนึ่งซึ่งคลังสินค้า มีสเตอร์อาลาบาสเตอร์
 เป็นผู้คิดขึ้น เรียกว่ายังสยามโชไชเอ็ด แปลว่าเป็นที่ประชุมคนของสยาม
 หมู่ ๆ แต่ก็ไม่ได้ตั้งอยู่นานมากนัก เพราะเป็นการโตใหญ่นักแลเจือ
 ความหมายในราชการ ที่คนหมู่จะตั้งแข่งคนแก่อุ่อย่างใดจึงไม่ตั้งอยู่
 เรียบร้อยได้..." (วชิรญาณวิเศษ ๒๔๓๐-๒๔๓๖. ๑๑)

กลุ่มที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเรียกว่า "ท่านผู้ประชุมวัด
 พระแก้วทั้งปวง" อันประกอบด้วยกรมหมื่นเทวะวงศ์วโรปการ เจ้าหมื่นไวยวรนาถ (เจิม
 สารศักดิ์) พระองค์เจ้าประเสริฐศักดิ์ (เล็ก) เจ้าหมื่นศรีสรรักษ์ และพระเจ้าน้องยาเธอ
 พระองค์เจ้าสวัสดิโสภณ ได้มาชุมนุมกันที่เพื่อร่วมกันถวายนโยบายเฉพาะพระพักตร์
 สมเด็จพระพุทธมามกาธิบดีปิฎกมาร และได้ทำหน้าที่สื่อคนละฉบับลงชื่อดำลายมือของตนเอง
 นำขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อปี ๒๔๒๗ หลังการก่อ
 ตั้งสมาคมหนุ่มสยามได้เพียง ๗ ปี กลุ่มบุคคลดังกล่าวมีจุดมุ่งหมายในการรวมตัวที่คล้ายคลึง
 กับสมาคมหนุ่มสยามกล่าวคือ รวมตัวกันเพื่อแสดงถึงความจงรักภักดีต่อพระบาทสมเด็จพระจุ
 ลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและผู้ที่จะสืบสันตติวงศ์ต่อจากพระองค์ ด้วยการฉลองพระเดชพระคุณอย่าง
 เต็มความสามารถ

จึงอาจกล่าวได้ว่าการรวมตัวกันอย่างเหนียวแน่นและมั่นคงในความจงรักภักดีต่อ
 พระมหากษัตริย์ของกลุ่มสยามหนุ่มได้เป็นส่วนอย่างสำคัญที่ทำให้กลุ่มของพระบาทสมเด็จพระ
 จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีความเข้มแข็งทางการเมืองได้ส่วนที่สำคัญอีกประการหนึ่งของความ

เข้มแข็งนี้ก็ถือการมีแนวความคิดเกี่ยวกับประเทศชาติบ้านเมืองร่วมกันกับพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ด้วยเหตุนี้สยามหนุ่มจึง เป็นกลุ่มที่ให้ความสนับสนุนพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และเมื่อประกอบกับกลุ่มของเจ้านายและขุนนางรุ่นเก่าที่เป็นฐานของพระองค์ในสภาที่ปรึกษาาราชการแผ่นดินแล้ว ก็ทำให้กลุ่มของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีความเข้มแข็งที่สำคัญในขณะนั้น

๒. กลุ่มผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน

กลุ่มผู้สำเร็จราชการแผ่นดินจะประกอบด้วยขุนนางกลุ่มตระกูลขุนนางเป็นส่วนใหญ่มิสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์เป็นผู้นำ อำนาจทางการเมืองที่สั่งสมอย่างต่อเนื่องมาตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ได้สร้างความมั่นคงให้แก่กลุ่มการเมืองกลุ่มนี้ และถือได้ว่าเป็นกลุ่มการเมืองที่มีความมั่นคงที่สุดในต้นรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ศักยภาพและประสบการณ์ทางการเมืองของกลุ่มนี้โดยเฉพาะอย่างยิ่งทำให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เองก็ไม่สามารถที่จะปฏิเสธบทบาทของกลุ่มผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน โดยเฉพาะอย่างยิ่งตัวผู้สำเร็จราชการแผ่นดินเองได้ จะเห็นได้ว่าสมาชิกชั้นนำของกลุ่มนี้ได้มีส่วนอย่างสำคัญในการสนับสนุนนโยบายทางการเมืองของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ครอบคลุมทั้งนโยบายที่แนบแน่นจะไม่ขัดกับผลประโยชน์ขั้นพื้นฐานของกลุ่มตน และในการยุติปัญหาอันสืบเนื่องมาจากวิกฤติการณ์ทางการเมืองครั้งใหญ่ ๆ เช่น รั้งหน้า และพระปริชาภทการ เป็นต้น แต่อย่างไรก็ดีหากพิจารณาถึงความเสื่อมของกลุ่มนี้ที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วภายหลังที่สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ถึงแก่พิราลัยก็อาจมีข้อที่น่าพิจารณาได้ว่า แท้ที่จริงอำนาจที่สูงสุดของกลุ่มขุนนางมิได้ เป็นผลของระบบ แต่เป็นผลของบารมีเฉพาะตัวของผู้นำกลุ่มขุนนางมากกว่าที่ทำให้ระบบนี้มีความเข้มแข็งกว่าสถาบันพระมหากษัตริย์แสดงให้เห็นว่าระบบขุนนางเองก็มีลักษณะของการรวมตัวที่เป็นไปอย่างหลวม ๆ เช่นกันที่น่าจะเป็นผลมาจากการปกครองและการบริหารประเทศที่มีลักษณะของการกระจายอำนาจที่แสดงถึงความไม่แน่นอนของระบบบริหารราชการที่ขุนนางได้ประโยชน์จากการถือครองตำแหน่งมากที่สุด ดังนั้นกระบวนการตั้งพระราชอำนาจกลับมาสู่สถาบันพระมหากษัตริย์ของทั้งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงมุ่งสร้างระบบบริหารราชการแผ่นดินที่มีความมั่นคงแน่นอนด้วยตัวของระบบเอง จนสามารถสร้างความมั่นคงอย่างต่อเนื่องของราชบัลลังก์ได้

กลุ่มนี้ตระหนักถึงความจำเป็นที่ไทยจะต้องปรับตัวให้เข้ากับตะวันตก เพื่อรักษาเอกราชของชาติ การแสดงออกซึ่งความตระหนักในข้อนี้มีมาตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ได้เป็นผู้นำของไทยรุ่นแรกที่มีความคิดที่ทันสมัยและเห็นความจำเป็นที่จะต้องรู้วิทยาการจากตะวันตก แต่เนื่องจากระบบการปกครองตามโครงสร้างทางการเมืองเดิมของไทยยังอำนวยผลประโยชน์แก่กลุ่มขุนนาง ดังนั้นการปรับปรุงประเทศให้เข้ากับตะวันตกส่วนใหญ่จึงกระทำในด้านวัตถุมากกว่าที่จะปรับปรุงธรรมเนียมการปกครองของบ้านเมือง ซึ่งจะเป็นอันตรายต่อผลประโยชน์ทางการเมืองของกลุ่มแนวความคิดในการปรับปรุงประเทศจึงเป็นแบบปฏิบัตินิยม กล่าวคือมุ่งปรับปรุงเฉพาะในส่วนที่จะไม่เป็นผลเสียหายต่อผลประโยชน์ทางการเมืองของตนเท่านั้น

๓. กลุ่มกรมพระราชวังบวรสถานมงคล

โดยอุปนิสัยส่วนพระองค์ของกรมหมื่นบวรวิไชยชาญ ที่โดยปกติมักถ่อมพระองค์และความสัมพันธ์ที่ทรงมีต่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และเจ้านายต่าง ๆ ในพระบรมมหาราชวังที่เป็นไปด้วยดี แม้แต่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวยังทรงพระเมตตาใช้สอยสนิทสนม และที่สำคัญที่สุดคือทรงโปรดตะวันตกเช่นเดียวกับพระราชบิดา แล้วกรมพระราชวังบวรสถานมงคลพระองค์นี้มิได้ทรงอยู่ในฐานะที่จะเป็นอันตรายต่อกลุ่มของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเท่ากับกลุ่มผู้สำเร็จราชการแผ่นดินเลย แต่ความสำคัญของกลุ่มนี้ต่อกลุ่มของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเกิดขึ้นเนื่องมาจากการสถาปนากรมพระราชวังบวรครั้งนี้ขาดความชอบธรรม เพราะพระมหากษัตริย์มิได้ทรงเลือกเอง และความเหมาะสมในการดำรงตำแหน่งของกรมหมื่นบวรวิไชยชาญซึ่งเป็นเพียงพระองค์เจ้าถูกตั้งข้อสงสัยประการหนึ่ง กรมหมื่นบวรวิไชยชาญดำรงตำแหน่งดังกล่าวโดยยังคงสืบทอดสิทธิพิเศษต่าง ๆ ของพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวไว้โดยครบถ้วน ทั้ง ๆ ที่ทรงอยู่ในฐานะเพียงกรมพระราชวังบวรสถานมงคลเท่านั้นประการหนึ่ง และความเป็นพันธมิตรของกลุ่มนี้กับกลุ่มผู้สำเร็จราชการแผ่นดินที่มาจากการมีผลประโยชน์ทางการเมืองร่วมกัน ทำให้สถานภาพทางการเมืองของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวอยู่ในอันตรายประการหนึ่ง จากเหตุผลทั้งสามประการนี้ จึงทำให้กลุ่มพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวปฏิเสธความชอบธรรมและสิทธิธรรมในการสืบทอดสิทธิพิเศษของพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้า

เจ้าอยู่หัว และได้ดำเนินการทุกวิถีทางเพื่อชีวิตรอนอำนาจของกรมพระราชวังบวรวิไชยชาญ
 พร้อมกันเสนอว่าควรจะมีกฎเกณฑ์สืบราชสันตติวงศ์ที่แน่นอนโดยเน้นหลักของการสืบทอดตามสาย
 โลहित เป็นสำคัญด้วย

ดังนั้น เมื่อพิจารณาการรวมกลุ่มทางการเมืองของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
 เจ้าอยู่หัวแล้ว จะเห็นได้ว่าเป็นความพยายามที่จะเปลี่ยนแปลงสภาวะของดุลยภาพแห่งอำนาจ
 จากที่สมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ได้วางไว้เพื่อให้พระองค์ทรงมีพระราชอำนาจทาง
 การเมืองอย่างแท้จริง กล่าวคือให้กรมหมื่นบวรวิไชยชาญคานอำนาจพระบาทสมเด็จพระจุลจอม
 เกล้าเจ้าอยู่หัวในตำแหน่งกรมพระราชวังบวรสถานมงคลโดยยังทรงสืบทอดกำลังทางการทหาร
 ที่พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวซึ่งได้รับไว้โดยมิได้ตัดทอน ส่วนตัวสมเด็จพระยา
 บรมมหาศรีสุริยวงศ์ดำรงตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ไปจนกว่าพระบาทสมเด็จพระ
 จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจะทรงบรรลุนิติภาวะ ดุลยภาพทางการเมืองที่มีกรมหมื่นบวรวิไชยชาญ
 ดำรงตำแหน่งกรมพระราชวังบวรสถานมงคลโดยยังคงควบคุมกองกำลังทหารที่มีประสิทธิภาพที่
 สุดกองหนึ่งในพระราชอาณาจักรไว้จะทำให้สมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์มีสถานภาพ
 ทางการเมืองที่มั่นคงที่สุด อย่างไรก็ตามก็เห็นได้ว่าดุลยภาพทางการเมืองดังกล่าวจะเริ่มเปลี่ยนแปลง
 ไปหลังจากที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเข้ามาบริหารประเทศด้วย
 นโยบายที่เฉียบขาดและการสนับสนุนของกลุ่มทางการเมืองของพระองค์ทั้งในรูปของสภาที่
 ปรีชาต่าง ๆ กลุ่มทางการเมือง และหนังสือพิมพ์ จะเห็นได้ชัดจากวิกฤตการณ์วังหน้า ซึ่ง
 สมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์และกลุ่มตระกูลขุนนางได้มีส่วนเป็นอย่างมากในการ
 ช่วยเหลือพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในการแก้ไขปัญหานี้ และพระบาทสมเด็จพระ
 จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงประสบความสำเร็จในการลดอำนาจทางการทหารของกรมพระ
 ราชวังบวรสถานมงคลลงได้ ทั้งนี้อาจเป็นไปได้ว่าสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์
 เริ่มจะประจักษ์ถึงอำนาจของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่มีเหนือกรมพระราช
 วังบวรสถานมงคลก็เป็นได้ ดุลยภาพนี้จึงเปลี่ยนแปลงไปในลักษณะที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอม
 เกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเริ่มเข้ามาแทนที่กรมพระราชวังบวรสถานมงคลกับสมเด็จพระยาบรม
 มหาศรีสุริยวงศ์

๒. ลักษณะทางความคิดของกลุ่มพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ลักษณะทางความคิดของกลุ่มพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่จะกล่าวถึงในที่นี้คือ ความคิดของกลุ่มสยามหนุ่มที่มีพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นผู้นำทางความคิดที่สำคัญ กลุ่มสยามหนุ่มมีลักษณะทางความคิดที่เห็นได้ชัดว่า ได้รับอิทธิพลของการหล่อหลอมที่มาจากภูมิหลังทางการเมืองของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ทรงขาดพระราชอำนาจทางการเมืองอย่างแท้จริงส่วนหนึ่ง และจากแนวทางแก้ไขปัญหาภัยคุกคามของตะวันตกที่แตกต่างไปจากกลุ่มการเมืองเดิมอีกส่วนหนึ่ง กลุ่มการเมืองดังกล่าวจึงอยู่ในฐานะที่พร้อมจะเป็นฐานรองรับและสนับสนุนการดำเนินการในเรื่องที่สำคัญ ๆ ต่าง ๆ เพื่อให้เป็นไปตามพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ความมุ่งหมายทางการเมืองของทั้งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และกลุ่มสยามหนุ่มก็คือการเสริมสร้างความมั่นคงให้แก่สถาบันพระมหากษัตริย์และรักษาเอกราชของชาติให้พ้นจากการคุกคามของตะวันตก ด้วยการทำนุบำรุงให้บ้านเมืองมีความเจริญ ตามวิธีการ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงอธิบายว่า

"... หมายเอาการสุจริตต่อกันแล ความยุติธรรมต่อราษฎร จึงจะให้การเจริญเกิดขึ้นได้ เมื่อเจ้าแผ่นดินก็สุจริตต่อขุนนางก็สุจริตต่อเจ้าแผ่นดินช่วยกันคิดการจัดการโดยปราณีปรานอมพร้อมเพรียงกัน ให้ความซึ่งไม่ยุติธรรมซึ่งยังไม่เกิดขึ้น อย่าให้เกิดขึ้นได้ การสิ่งใดซึ่งเป็นสุจริตแลยุติธรรม มีอยู่แล้ว รักษาไว้ไม่ให้เสื่อมคลาย การสุจริต การยุติธรรม ซึ่งยังไม่เกิดขึ้น จะทำให้มีให้เกิดขึ้น เมื่อพร้อมเพรียงช่วยกันจัด ยังเช่นว่ามานี้แล้ว ความสุขความสบายของราษฎรก็คงจะมี เมื่อราษฎรมีความสุขสบายอยู่แล้ว บ้านเมืองก็คงมีความเจริญและรวมความว่าจะทำนุบำรุงบ้านเมืองให้มีความเจริญด้วยคิดเห็นดังนี้..." (จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๕ มัดที่ ๑๕๓/๗)

และทรงเห็นว่า

"... ถ้ามีคนคิดอย่างนี้มากแล้ว ก็จะเป็นช่องให้การเจริญนั้นสำเร็จได้ตามการซึ่งว่ามานี้..." (จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๕ มัดที่ ๑๕๓/๗)

กลุ่มสยามหนุ่มและพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งมีแนวความคิดในการปรับปรุงประเทศตามเนื้อหาสาระนี้ จึงมีความคิดว่าหากคนได้มีอำนาจในแผ่นดินก็จะสามารถนำแผ่นดินนี้ไปสู่ความสุขและเจริญได้ได้ดีกว่าเก่า แนวโน้มที่เกิดขึ้นดังนี้ถือว่าเป็น

ความขัดแย้ง ของคนต่างรุ่น (วัลย์วิภา บุรุษรัตนพันธ์, มล.และวิมลพรรณ ปิตธวัชชัย ๒๕๒๖.๕) ซึ่งมีการตีความในเรื่องของ ความเจริญเพื่อด้านทานตะวันตกในแนวทางที่แตกต่างกันกล่าวคือ ในขณะที่คนรุ่นสมเด็จพระนเรศวรมหาราชศรีสุริยวงศ์เห็นว่า การเสริมสร้างทางด้านวัตถุ และปรับปรุงธรรมเนียมประเพณีบางประการที่มีได้มีผลให้ต้องเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางการเมืองไปจากเดิม และไม่กระทบกระเทือนผลประโยชน์ของคน สิ้นที่มาขอความเจริญ แต่คนรุ่นพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่ง Wyatt เรียกว่าเป็นคนที่สองที่ได้รับอิทธิพลของตะวันตก (Wyatt, Davidk ๑๙๗๒.๔๔ - ๔๕) กลับเห็นว่าการเสริมสร้างธรรมเนียมของบ้านเมืองให้เกิดความยุติธรรม ลดการกดขี่แก่ราษฎรลง ควบคู่ไปกับการปรับปรุงธรรมเนียมการปกครองให้มีประสิทธิภาพขึ้นจะทำให้ประเทศมีความเจริญได้^(๑)

นอกจากนั้นความพยายามที่จะลดตำแหน่งทางการเมืองของตระกูลขุนนางแล้วแทนที่ด้วยบุคคลบางกลุ่มในพระราชวังซึ่งเป็นผู้ที่จงรักภักดี และที่สำคัญอย่างยิ่งคือเป็นเสมือนบุคคลในพรรคเดียวกันและร่วมอุดมการณ์เดียวกัน เป็นพระราชบิดาอันสูงสุดของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (วัลย์วิภา บุรุษรัตนพันธ์, มล. และวิมลพรรณ ปิตธวัชชัย ๒๕๒๖.๑๔) ได้ทำให้แนวความคิดของคนกลุ่มนี้มีลักษณะของกษัตริย์นิยม ที่มุ่งเน้นการเสริมสร้างความจงรักภักดี ความสามัคคี และความมั่นคงให้แก่สถาบันพระมหากษัตริย์ด้วยการให้การปกครองอยู่ที่สถาบันพระมหากษัตริย์ประการหนึ่ง ด้วยการกำหนดให้การสืบราชสมบัติ เป็นไปตามสายโลหิต ประการหนึ่ง และด้วยการทำนุบำรุงความเจริญของบ้านเมืองตามแนวทางของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว อีกประการหนึ่ง เป็นสำคัญ ^(๒)

---

(๑) การดำเนินการให้เป็นไปตามพระราชดำรินี้เช่น ประกาศเปลี่ยนธรรมเนียมใหม่รวม ๔ ข้อ จุลศักราช ๑๒๓๔, ประกาศซึ่งจะเดินสวน ณ บึงอ ฉอสนี่ จุลศักราช ๑๒๓๖ และประกาศสมณิชน อายุอุททาสอุไทย จุลศักราช ๑๒๓๖ เป็นต้น

(๒) จะเห็นลักษณะทางความคิดนี้ได้จากบทความต่าง ๆ ทางคุรุโฆวาทคำสาบานและระเบียบการปฏิบัติหน้าที่ของสภาที่ปรึกษาต่าง ๆ และของสมาคมหนุ่มสยาม เป็นต้น

ความคิดเกี่ยวกับกษัตริย์นิยมนี้ จะปรากฏให้เห็นได้ชัดเจนจากเนื้อหาของบทความ สารคดี และข่าวสารต่าง ๆ ที่ตีพิมพ์ในตรุโฆวาท ซึ่งเป็นหนังสือพิมพ์ที่แสดงลักษณะทางความคิดของกลุ่มสยามหนุ่มที่ชัดเจนและเปิดเผยที่สุด เชื่อกันว่ากลุ่มของพระเจ้าน้อยยา เธอจะเป็นแกนสำคัญในการจัดทำหนังสือพิมพ์ฉบับนี้ บทความและเรื่องราวต่าง ๆ ส่วนใหญ่ที่ตีพิมพ์จะเสนอความคิดเห็นที่มีลักษณะรุนแรง และดี เที่ยงผู้ที่ชัดเจนวางแนวทางทำนุบำรุงความเจริญของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวอย่างเปิดเผย รวมทั้งการวิพากษ์วิจารณ์สถานภาพของกรมพระราชวังบวรสถานมงคลอย่างตรงไปตรงมาอีกด้วย ตรุโฆวาทให้การสนับสนุนสภาที่ปรึกษาต่าง ๆ ที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงจัดตั้งขึ้น เพื่อเป็นฐานรองรับพระบรมราชโบายในการบริหารประเทศอย่างแข็งขัน โดยได้นำเสนอเรื่องราวและบทความเกี่ยวกับสภาที่ปรึกษาเหล่านี้อย่างละเอียดและต่อเนื่อง ในขณะที่เดียวกันก็วิพากษ์วิจารณ์ผู้ที่ไม่เห็นด้วยกับการจัดตั้งต่อต้าน การดำเนินงานของสภาที่ปรึกษาดังกล่าวอย่างรุนแรง^(๑) และเชื่อกันว่าเจ้าพระยาภาสกรวงศ์ (พร นุนาค) ซึ่งมีชื่อเสียงว่าเป็นขุนนางหนุ่มที่มีฝีปากกล้า คงจะเป็นนักเขียนประจำของหนังสือนี้

ความรุนแรงของตรุโฆวาท คงจะสร้างความไม่พอใจให้แก่กลุ่มผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน และกรมพระราชวังบวรได้เป็นอย่างมาก และก็อาจถือได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งของการขยายความขัดแย้ง ที่สมาชิกของกลุ่มทั้งสองนี้ มีต่อกลุ่มพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้นอกจากความไม่พอใจที่เนื่องมาจากการดำเนินพระบรมราชโบายบริหารประเทศของพระองค์แล้ว

(๑) โปรดดูรายละเอียดของคำวิพากษ์วิจารณ์ดังกล่าวได้จาก ตรุโฆวาท เล่ม ๑ นำเบอร์ ๒๔๓ วันอังคาร เดือน ๑๒ แรม ๑๔ ค่ำ ปีมจ ๑๒๓๖ แผ่นที่ ๒๓ เรื่องว่าด้วย นายวิศกับนายบุศสนทนากัน หน้า ๒๔๔-๒๔๕ และนำเบอร์ ๒๓๐ วันอังคาร เดือน ๒ แรม ๑๒ ค่ำ ปีมจ ๑๒๓๖ แผ่นที่ ๓๑ เรื่องโปรติแควแมกซิม หน้า ๓๒๑-๓๒๒ และเคาน์ซิลหน้า ๑๒๔ และนำเบอร์ ๒๑๑ วันอังคาร เดือน ๑๒ ขึ้น ๔ ค่ำ ปีมจ ๑๒๓๖ แผ่นที่ ๒๐ เรื่องว่านายจิตรกับนายใจ สนทนากัน หน้า ๒๑๖

คำกราบบังคมทูลถวายความเห็นจัดการเปลี่ยนแปลงราชการแผ่นดิน ร.ศ. ๑๐๓ ของเจ้านายและข้าราชการในต่างประเทศ พระราชดำรัสตอบความเห็นของผู้ที่จะเปลี่ยนแปลงการปกครอง จ.ศ. ๑๒๔๗ และพระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงแถลงพระบรมราชาธิบายแก้ไขการปกครองแผ่นดิน ความเคลื่อนไหวทางการเมืองทั้งสามประการนี้เกิดขึ้นภายหลังจากที่ผู้นำกลุ่มการเมือง ซึ่งมีความคิดเห็นเกี่ยวกับวิธีการทำนุบำรุงบ้านเมืองให้รอดพ้นจากภัยคุกคามของตะวันตกที่แตกต่างกันไปจากกลุ่มของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทั้งสองคือ สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ และกรมพระราชวังบวรสถานมงคล ถึงแก่พิราลัย และสิ้นพระชนม์ไปแล้วคือในปี พ.ศ. ๒๔๒๕ และ ๒๔๒๘ และภายหลังจากที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงนำแนวพระราชดำริเกี่ยวกับความเจริญมาปรับปรุงประเทศไทยไปแล้วระยะหนึ่ง และทรงเริ่มมีความมั่นคงทางการเมืองมากขึ้น นับว่าเป็นสถานการณ์ที่เอื้ออำนวยต่อการเคลื่อนไหว เพื่อการปรับปรุงระบบบริการราชการของประเทศ อันเป็นหนทางที่จะนำอำนาจมาสู่องค์พระมหากษัตริย์ได้ ทั้งยังเป็นการเสริมสร้างความ เป็นปึกแผ่นมั่นคงให้แก่ประเทศในการตอบโต้ภัยจากตะวันตก คำกราบบังคมทูลถวายความเห็นของเจ้านายและขุนนาง เกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงราชการแผ่นดิน ร.ศ. ๑๐๓ คือ จุดเริ่มต้นของการเคลื่อนไหวดังกล่าวนี้

เอกสารทางการเมืองทั้งสามฉบับนี้ แสดงให้เห็นถึงความประสงค์ของกลุ่มสยามหนุ่มและพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่จะยกเลิกระบบการบริหารราชการแบบเก่า ซึ่งถือว่าเป็น "ประเพณีอันไม่แน่นอน" (ชยอนันต์ สมุทวณิช และชิตติยากรรณสูตร ๒๕๑๔.๔๗ - ๔๘) มาเป็นระบบที่มีการจัดการแบ่งส่วนอำนาจบริหารอย่างชัดเจน เพื่อป้องกันอำนาจการบริหารที่จะตกอยู่ในมือผู้หนึ่งผู้ใดแต่ผู้เดียว โดยกลุ่มผู้ถวายความคิดเห็น ต่างเห็นพ้องต้องกันว่าระบบการปกครองของตะวันตกที่ต่างจากของไทย เป็นพื้นฐานที่ทำให้ประเทศตะวันตกมีความเจริญก้าวหน้า ในขณะที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นว่า การรับมาแต่เพียงโครงสร้างและรูปแบบการบริหารราชการของตะวันตก เพื่อปรับปรุงระบบบริหารราชการของไทยให้เป็นระบบที่แน่นอนมั่นคงจะเป็นวิธีการเหมาะสมสำหรับสภาพการณ์ของประเทศในขณะนั้น มากกว่าการรับเอาระบบการปกครองของตะวันตกมาใช้โดยตรง ทั้งนี้เนื่องจากรัฐบาลยังขาดแคลนบุคลากร ผู้มีความรู้ความสามารถที่จะรองรับรูปแบบการบริหารราชการแบบที่จะทรงจัดตั้งขึ้นใหม่ประการหนึ่ง ประชาชนส่วนใหญ่ยังขาดความพร้อมทางการเมืองที่จะรับระบบการปกครองของตะวันตกที่

เน้นการปกครองตนเองได้ ประการหนึ่ง และในการเปลี่ยนแปลงใด ๆ ก็ตาม รัฐบาลจำเป็นต้องหาวิธีการอื่นหรือระบบอื่น ๆ มาทำหน้าที่แทนให้ได้ผลเสียก่อนจึงจะเปลี่ยนแปลงโดยเต็มรูปแบบได้ อีกประการหนึ่ง

อย่างไรก็ดี แม้ว่าทั้งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและกลุ่มสยามหนุ่มจะมีความคิดเห็นแตกต่างกันบ้างในประเด็นที่เกี่ยวกับรูปแบบและเนื้อหาของระบบบริหารราชการดังกล่าวมาข้างต้น แต่ทั้งสองฝ่ายก็มีความเห็นพ้องต้องกันว่า การแก้ไขปัญหาภัยคุกคามของตะวันตกที่ได้ผลที่สุด จะต้องกระทำด้วยการปรับปรุงระบบบริหารราชการให้ทันสมัยและมีประสิทธิภาพโดยเร่งด่วน ด้วยการกระจายอำนาจการบริหารออกไปยังเสนาบดีผู้ที่จะควบคุมรับผิดชอบดูแลให้การเป็นไปตามหน้าที่และความรับผิดชอบของกระทรวง และจะต้องมีการประสานงานกันระหว่างกระทรวงด้วย การปรับปรุงดังกล่าวนี้ คงเป็นลักษณะของระบบผู้นำร่วม (COLLECTIVE LEADERSHIP) ภายใต้การกระจายอำนาจการบริหาร (DECENTRALIZATION)

ตัวอย่างเช่น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเห็นว่าการควบคุมกำลังคน เพื่อกิจการของรัฐเป็นเรื่องที่หมดความจำเป็นสำหรับประเทศไทยในขณะนั้นแล้ว จึงมีพระราชประสงค์ที่จะยกเลิกเสีย แต่สังคมไทยขณะนั้นยังไม่พร้อมสำหรับการยกเลิกระบบไพร่ พระองค์ทรงยกเลิกระบบนี้อย่างค่อยเป็นค่อยไป ด้วยการทดลองจัดตั้งกองทหารที่มีลักษณะขององค์กร และการฝึกหัดแบบตะวันตก พระองค์ทรงเห็นว่า เป็นวิธีการควบคุมกำลังคนที่มีประสิทธิภาพ และสามารถจะเป็นฐานอำนาจทางการเมืองที่มั่นคงของพระองค์ได้ ทางหนึ่ง และด้วยการยกฐานะของกรมพระสุรัสวดีให้มทบพาทในการจัดการเกี่ยวกับระบบไพร่ให้เป็นประโยชน์แก่รัฐได้มากขึ้น อันจะเป็นหนทางให้พระองค์ทรงมีอำนาจในการควบคุมกำลังคนได้อีกทางหนึ่งด้วย โปรดดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน ชาญชัย สุสาย์ณท์ อ่างแล้ว, หน้า ๒๔๒-๒๕๖.

ลักษณะของความคิดของกลุ่มสยามหนุ่มจะได้ศึกษาจากความคิดที่ปรากฏในเรื่องต่าง ๆ กล่าวคือ เรื่องของสถาบันการปกครอง ระบบบริหารราชการแผ่นดิน ภัยอันตรายของประเทศ และความเจริญของบ้านเมือง ซึ่งจะได้แยกพิจารณาในแต่ละเรื่องดังนี้

๑. สถาบันการปกครอง

สถาบันการปกครองที่จะนำมาพิจารณานี้ ประกอบด้วย สถาบันพระมหากษัตริย์ สถาบันวังหน้า และสถาบันขุนนาง สถาบันหลักทั้งสามนี้จะมีส่วนเกี่ยวเนื่องซึ่งกันและกันในการปกครองประเทศเท่า ๆ กันที่จะสร้างสภาวะของการเผชิญหน้าซึ่งกันและกัน อันอาจลุกลามจนเป็นอันตรายต่อเสถียรภาพของประเทศโดยส่วนรวมได้

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และกลุ่มสยามหนุ่มมีแนวความคิดเช่นเดียวกับพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่เห็นว่าระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ยังคงเหมาะสมสำหรับประเทศไทย แต่ก็มีคามจำเป็นที่จะต้องปรับปรุงกลไกภายในของระบบดังกล่าวให้สอดคล้องกับสภาพความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ของสถานการณ์บ้านเมืองโดยเฉพาะอย่างยิ่งจะต้องสามารถพาประเทศไทยให้รอดพ้นจากภัยคุกคามของตะวันตกได้ การปรับปรุงกลไกของระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ตามแนวความคิดของกลุ่มพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีเป้าหมายหลักคือการรวมอำนาจการปกครองและสร้างความเป็นปึกแผ่นให้แก่ประเทศ โดยมีพระมหากษัตริย์เป็นศูนย์กลางของอำนาจนั้น ซึ่งจะต้องกระทำด้วยการปรับปรุงเนื้อหาสาระและจารีต ประเพณีของสถาบันพระมหากษัตริย์เสียใหม่ ให้มีความคล่องตัวที่จะปฏิบัติพระราชกรณียกิจต่าง ๆ ที่จะเอื้ออำนวยต่อการรักษาบ้านเมือง และสนับสนุนให้อำนาจการปกครองรวมอยู่ที่พระองค์ ในขณะที่เดียวกันก็พยายามที่จะลดบทบาทและความสำคัญของกรมพระราชวังบวรสถานมงคล และสถาบันขุนนางลงให้เหมาะสมกับสถานะดั้งเดิมของตนตามที่กำหนดไว้ในโครงสร้างทางการเมืองที่พระมหากษัตริย์ทรงอยู่ในฐานะผู้นำสูงสุดของประเทศ

ด้วยเหตุที่ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ยังคงมีความสำคัญต่อความอยู่รอดของประเทศดังกล่าวมา ความรู้เรื่องระบอบนี้ของสถาบันพระมหากษัตริย์ จึงเป็นพื้นฐานที่สำคัญในการจรรโลงระบอบนี้ไว้ให้ได้และได้กลายมาเป็นที่มาของความคิด "กษัตริย์นิยม" ของกลุ่มสยามหนุ่มซึ่งเป็นฐานอำนาจทางการเมืองที่สำคัญของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ความคิด "กษัตริย์นิยม" ดังกล่าวนี้นำไปใช้เฉพาะกับฝ่ายพระบรมมหาราชวังเท่านั้น

มิได้ครอบคลุมาถึงฝ่ายพระบวรราชวังด้วยแต่อย่างใด และจะปฏิบัติเสวยบทบาทของขุนนาง ซึ่งก็หมายถึงกลุ่มขุนนางตระกูลขุนนาง โดยสิ้นเชิงด้วย

๑.๑ สถาบันพระมหากษัตริย์

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงกล่าวถึงสถาบันพระมหากษัตริย์ไว้ดังนี้

"... คำซึ่งกล่าวว่า ได้รับสิริราชสมบัติเป็นคำไพเราะจริงหนอ เพราะสมบัติย่อมเป็นที่ปรารถนาของบุคคลทั่วหน้า และย่อมจะคิดเห็นโดยง่าย ๆ ว่า ผู้ซึ่งได้เป็นเจ้าของแผ่นดินแล้วย่อมจะมีเกียรติยศยิ่งกว่าคนสามัญ ย่อมจะมีอำนาจจะลงโทษแก่ผู้ซึ่งไม่พึงใจ อาจจะยกย่องเกื้อกูลแก่ผู้ซึ่งพึงใจ และเป็นผู้มีสมบัติมาก อาจจะใช้สอยเล่นหัวหรือให้ปันแก่ผู้ที่พึงใจได้ตามประสงค์ ผลแห่งเหตุที่ควรยินดี กล่าวโดยย่อเพียงเท่านั้น ยังมีข้ออื่นอีกเป็นหลายประการ จะกล่าวไม่รู้สิ้น..."

(ชโยนนันต์ สมุทวณิช และชัตติยา วรรณสูตร รวบรวม ๒๕๑๘, ๑๒๔)

และอีกตอนหนึ่งทรงกล่าวไว้ว่า

"... อย่าถือว่าเกิดมามีบุญ ต้องถือว่าตัวเกิดมามีกรรม สำหรับจะเทียมแอกเทียมไถทำการที่หนัก การซึ่งจะมีวาสนาขึ้นต่อไบนั้นเป็นความทุกขมิใช่ความสุข การที่เป็นเจ้าแผ่นดินมิใช่สำหรับมีมี มิใช่สำหรับข่มเหงคนเล่นตามชอบใจ มิใช่เกลียดไว้แล้วจะได้แก้ผิด มิใช่เป็นผู้สำหรับจะกินสบายนอนสบาย... เป็นเจ้าแผ่นดิน สำหรับแต่เป็นคนจน และเป็นคนที่อดกลั้นต่อสุขและทุกข์ อดกลั้นต่อความรักและความชัง อันจะเกิดฉิวขึ้นมาในใจหรือมีผู้ยุยง เป็นผู้ปราศจากความเกียจคร้าน ผลที่จะได้นั้นมีแต่ชื่อเสียงปรากฏเมื่อเวลาตาย แล้วว่าเป็นผู้รักษาวงศ์ตระกูลไว้ได้ และเป็นผู้ป้องกันความทุกข์ของราษฎรซึ่งอยู่ในอำนาจความปกครอง ต้องหมายใจในความสละข้อนี้นี้เป็นหลักมากกว่าคิดถึงการเรื้อรอื่น ถ้าผู้ซึ่งมิได้ทำใจได้ เช่นนี้ก็ไม่ว่าเห็นเลยว่าจะปกครองรักษาแผ่นดินอยู่ได้..."

(ชโยนนันต์ สมุทวณิช และชัตติยา วรรณสูตร รวบรวม ๒๕๑๗, ๑๓๓)

พระบรมราชาธิบายขอพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เกี่ยวกับสถาบันพระมหากษัตริย์ข้างต้นนี้ สะท้อนให้เห็นถึงแนวพระราชดำริที่จะทรงให้สถาบันดังกล่าวเป็นหลักและเป็นที่ยึดเหนี่ยวในการปฏิบัติหน้าที่ให้เกิดประโยชน์สุขแก่ประชาชนได้โดยชอบธรรม มีความเป็นกลาง ไม่กระทำการกิจการใด ๆ ด้วยพระราชอำนาจของพระองค์ แต่โดยลำพัง

พระราชดำริดังกล่าวนั้นนอกจากจะย้ำให้เห็นพระราชดำริเกี่ยวกับความเจริญของประเทศที่มีรากฐานความยุติธรรม ปรากฏจากการแก้ไขรัฐธรรมนูญแล้ว ยังเป็นการสอดคล้องกับพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ทรงมุ่งปรับปรุงเนื้อหาสาระและขนบธรรมเนียมประเพณีของสถาบันดังกล่าว ให้สอดคล้องกับสภาพที่เป็นจริงของช่วงเวลาและสถานการณ์ทั้งภายในและภายนอกประเทศที่เปลี่ยนแปลงไป กล่าวคือมีลักษณะของความเป็นมนุษย์ที่สามารถจับต้องและเข้าถึงได้ ทั้งในด้านความนึกคิดและการกระทำประการหนึ่ง และมีความใกล้ชิดกับราษฎร โดยที่พระองค์ทรงอยู่ในฐานะเสมือนบิดาของประชาชน อีกประการหนึ่ง ลักษณะของพระมหากษัตริย์ตามแนวความคิดดังกล่าวนี้ จะอำนวยประโยชน์แก่ส่วนรวมอันนำมาสู่สถาบันพระมหากษัตริย์อันเป็นจุดมุ่งหมายสูงสุดของพระมหากษัตริย์ทั้งสองพระองค์นี้ได้

การปฏิบัติ เพื่อให้สถาบันพระมหากษัตริย์สามารถสร้างสรรความเจริญผาสุกให้เกิดแก่ราษฎรตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ก็คือ การที่พระมหากษัตริย์จะต้องผ่อนพระราชอิสรียศทั้งในด้านการบริหารราชการแผ่นดินและขนบธรรมเนียมของสังคมที่เกี่ยวข้องเนื่องกับสถาบันพระมหากษัตริย์ ประการหนึ่ง ด้วยการให้เจ้านายและขุนนางมีส่วนร่วมในการบริหารราชการแผ่นดินมากขึ้นผ่านองค์กรทางการบริหารที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงจัดตั้งในรูปของสภาที่ปรึกษาต่าง ๆ ทั้งนี้เนื่องจากพระราชดำริเห็นว่า

"... ราชการผลประโยชน์บ้านเมืองสิ่งใดที่จะเกิดขึ้น แลการที่ยังรกร้างมาแต่เดิมนั้น ถ้าจะทรงจัดการแต่พระองค์เดียวก็ไม่มีใครสำเร็จไปได้ ถ้ามีผู้ช่วยกันคิดหลายปัญญาแล้ว การซึ่งรกร้างมาแต่เดิมก็จะได้ปลดเปลื้องไปได้ทีละน้อย ๆ ความดีความเจริญก็ควรจะบังเกิดแก่บ้านเมือง..." (ชโยนนันต์ สมุทวณิช และชิตติยา กรรณสูตร รวบรวม ๒๕๑๔ . ๑๗)

อีกประการหนึ่งคือ การปรับปรุงหรือยกเลิกธรรมเนียมของสังคมที่กีดขวางความเจริญซึ่งมีลักษณะของการกตัญญูและยุติธรรมลง

การผ่อนพระราชอิสรียศลง ในประการแรกทรงดำเนินการให้เป็นไปตั้งแต่เมื่อทรงได้รับหน้าที่ปกครองประเทศโดยสมบูรณ์ปี ๒๔๑๑ กล่าวคือ ทรงจัดตั้งสภาที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน (COUNCIL OF STATE) และสภาที่ปรึกษาในพระองค์ (PRIVY COUNCIL) ขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ "จะให้ช่วยคิดราชการแผ่นดิน ซึ่งจะให้คุณประโยชน์ทำนุบำรุง

พระนครที่พระราชอาณาเขตให้ราษฎรอยู่เย็นเป็นสุข..." และ

"... พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มีพระราชประสงค์ในการสุจริตอย่างเดียว จะให้การตั้งปวงซึ่งเป็นการเจริญแก่บ้านเมืองสำเร็จไป เพราะฉะนั้นจึงให้ลดหย่อนผ่อนพระราชอิสริยยศลง มิให้ถือพระองค์ยอมให้ท่านทั้งหลายทูลทานหัตถ์ชดชวาทในการซึ่งทรงพระราชดำริที่ซึ่งยังไม่ต้องด้วยยุติธรรม และให้กราบทูลการซึ่งตัวได้คิดเห็นว่าเป็นคุณ ตามความคิดของตนเพื่อจะให้ เป็นคุณประโยชน์แก่ราษฎรไปภายหน้า ก็การที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้ทรงลดหย่อนผ่อนพระราชอิสริยยศ ซึ่งพระเจ้าแผ่นดินต้นพระบรมราชวงศ์ แต่ก่อนซึ่งไม่มีผู้ใดเป็นผู้หัตถ์ทานชดชวาทได้ แลบัดนี้จะหุสชดชวาท และชักนำได้นั้น ก็เป็นการสำคัญ... (ครุโณวาท เล่ม ๑ หน้าเบอร์ ๘ จ.ศ. ๑๒๓๖. ๑๐๔)

การลดหย่อนผ่อนพระราชอิสริยยศในด้านการบริหารประเทศนี้สามารถสร้างความมั่นคงให้กับพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และนำพระราชอำนาจมาสู่พระองค์ได้ ในระดับหนึ่ง สภาที่ปรึกษาทั้งสองได้ปฏิบัติหน้าที่ตามที่ได้รับมอบหมายจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ตามแนวทางที่ระบุไว้ในระเบียบการของทั้งสองสภาได้เป็นผลสำเร็จอยู่หลายเรื่อง โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านการคลังและการศาล เรื่องที่สำคัญที่สุดคือ การพิจารณาตีพระยาอาหารบริรักษ์ (นุด บุนนาค) เสนาบดีกรมนา กับพวกที่ฉ้อโกงพระราชทรัพย์ของหลวงไว้เป็นขอ:รตน โดยมีพระยากระสาปนกิจโกศล (โหมด อดมตยกุล) เป็นประธานการพิจารณาโดยที่สุดของการพิจารณาคือ พระยาอาหารบริรักษ์ ถูกปลดออกจากตำแหน่งพร้อมทั้งถูกริราชบาท โทหุดการณที่พระยาอาหารบริรักษ์ถูกปลด นี้จะเป็นรอยร้าวใหญ่ระหว่างตระกูลบุนนาค และตระกูลอดมตยกุล ในระยะต่อมา

๑โปรดดูรายละเอียดเกี่ยวกับเรื่องนี้ในประกาศเปลี่ยนธรรมเนียมใหม่ จุลศักราช ๑๒๓๖ และประกาศว่าด้วย ตั้ว:เคาว์ชิลและพระราชบัญญัติ จุลศักราช ๑๒๓๖

พระราชบัญญัติเคาว์ชิลออฟสเคด ถือที่ปรึกษาราชการแผ่นดินรวม ๒๕ ข้อ จุลศักราช ๑๒๓๖ รวบรวมโดยรัตนายุษัฒิ (เปลี่:), หลวง กฎหมายไทย คือ พระราชบัญญัติ และประกาศ ซึ่งตั้งขึ้นในรัชกาลของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ผู้ทรงพระคุณธรรม เล่ม ๑ (กรุงเทพฯ โร:พิมพิษการบ้านหม้อ, ร.ศ. ๑๑๒ หน้า ๑๕๐)

อย่างไรก็ดี แม้ว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จะพระราชทานโอกาสแก่เจ้านายและขุนนาง ให้มีสิทธิมีเสียงในการบริหารประเทศผ่านสภาที่ปรึกษาทั้งสองก็ตาม แต่พระองค์ก็ยังทรงสว่นพระราชอำนาจในการพิจารณาเรื่องราวที่จะเสนอเข้าสู่ที่ประชุม การดำเนินงานของที่ประชุม โดยที่ทรงดำรงตำแหน่งประธานการประชุม และการตัดสินใจเพื่อหาข้อในปัญหาที่ยังไม่สามารถตกลงกันได้โดยถือว่าเป็นการตัดสินใจที่เด็ดขาดอยู่ต่อไป การที่พระองค์ทรงสว่นพระราชอำนาจดังกล่าวและทรงว่าราชการเองในทุกเรื่องนี้ ได้ทำให้ผู้ถว้ยความคิดเห็น ร.ศ. ๑๐๓ แม้จะเห็นด้วยกับหลักการใหญ่ของพระราชดำริในการลดหย่อนผ่นพระราชอิสริยยศให้เจ้านายและขุนนางมีสิทธิมีเสียงในการบริหารประเทศก็ตาม แต่ก็มีความเห็นว่าสมควรที่พระองค์จะทรงมอบหมายอำนาจในการตัดสินใจเรื่องต่าง ๆ ให้แก่เสนาบดีเจ้ากระทรวงมากกว่าที่จะทรงตัดสินใจเรื่องราวทุกอย่างเอง ตามแบบของ "คอนสตีติวชันแนลโมนากี" ของยุโรป ดังนี้

"... ต้องเปลี่ยนประเพณีปัจจุบัน ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวต้องทรงพระราชวินิจฉัยราชการบ้านเมืองทุกสิ่งไปในพระองค์ ซึ่งมีประเพณีอังกฤษ เรียกว่าแอบโซลูตโมนากี ให้เป็นประเพณีซึ่งเรียกว่า คอนสตีติวชันแนลโมนากี ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเป็นมหาประธานของบ้านเมือง ที่ทรงพระราชวินิจฉัย มีพระบรมราชโองการเป็นสิทธิ์ขาด แก่ข้าทูลละอองธุลีพระบาทผู้ใหญ่ ดังเช่นสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินทุก ๆ พระองค์ที่มีต้องทรงราชการด้วยพระองค์เองทั่วไปทุกอย่าง (กจข. เอกสารรัชกาลที่ ๕ บ. ๒/๑๖)

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตอบผู้ถว้ยความคิดเห็น ร.ศ. ๑๐๓ เกี่ยวกับข้อวิจารณ์ วิธีการบริหารราชการแผ่นดินของพระองค์ ในระยะแรกหลังปี ๒๔๑๖ ที่มีได้มีการกระจายอำนาจการบริหารโดยที่การดำเนินการบริหารประเทศส่วนใหญ่อยู่กับพระองค์และสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการซึ่งทรงอยู่ในฐานะที่เป็นผู้บริหารประเทศโดยแท้จริงว่า พระราชประสงค์จะให้มีการถว้ยอำนาจการบริหารราชการแผ่นดินระดับกระทรวง

"... ความที่น่ากลัวอันตรายอย่างใดซึ่งได้กล่าวมานั้น ไม่เป็นการที่จะแลเห็นได้ขึ้นใหม่ของเราเลย แต่เป็นการได้คิดเห็นอยู่แล้วทั้งสิ้น แลการที่จะควรทำนุบำรุงให้เจริญอย่างไรเล่า เราก็มีความปรารถนาแรงกล้าที่จะได้จัดการนั้น ให้สำเร็จตลอดไปได้ไม่ต้องมีความหวั่นระแวงอย่างใด ว่าเราจะเป็นผู้ขัดขวางในการ ซึ่งจะเสียอำนาจ ซึ่งเรียกว่าแอบโซลูต เป็นต้นนั้นเลย เพราะเราได้เคยทดลองมาแล้ว ตั้งแต่เวลาเป็นตุ๊กตา ซึ่งไม่มีอำนาจอันใดเลย

เดียวนอกจากชื่อจนถึงเวลาที่มีอำนาจขึ้นมาโดยลำดับ จนเต็มบริบูรณ์ในบัดนี้ (พ.ศ. ๒๔๒๔ - ผู้เขียน) ในเวลาที่มีอำนาจน้อยปานนั้น (ช่วงก่อนสมเด็จพระยาจนทิงแก่ศิริราช - ผู้เขียน) ได้ความลำบากอย่างไร แลในเวลาที่มีอำนาจมากเพียงนี้ ได้ความลำบากอย่างไร เรารู้ดีจำได้ดี เพราะที่จำได้ อยู่อย่างนี้ เหตุไรเล่าเราจึงไม่มีความปรารถนาอำนาจปานกลาง ซึ่งจะ เป็นความสุขแก่ตัวเรา และจะเป็นการมั่นคงถาวรของพระราชอาณาจักรด้วย นั้น เพราะเหตุฉะนี้ เราขอให้ท่านทั้งปวงเข้าใจว่า เราไม่เป็นพระเจ้าแผ่นดิน ซึ่งจะต้องบีบคั้นให้หันลงทางกลาง เหมือนอย่างพระเจ้าแผ่นดิน ในยุโรป ซึ่งมีมาในพงศาวดาร แลเพราะความเห็นความรู้ ซึ่งเราได้เป็น เจ้าแผ่นดินมาถึงสิบแปดปี ได้พบได้เห็นแลได้เคยทุกข์ร้อน ในการหนักการ แรงการ เปิดการร้อนของ เมืองซึ่งมีอำนาจจะมากกดขี่ประการใด ทั้งได้ยิน ข่าวคราจากเมืองอื่น ๆ ซึ่งมีเมือง ๆ มิได้ขาด แลการซึ่งเราได้ชวน ขวายตะเกียกตะกายอยู่ในการที่จะเปลี่ยนแปลงมาแต่ก่อน จนมีเหตุบ่อย ๆ เป็นพยานของเราที่จะยกขึ้นชี้ได้ ว่าเราไม่ได้เป็นพระเจ้าแผ่นดินซึ่งเหมือน อย่างกับคางคกอยู่ในกะลาครอบ ที่จะพึงทรมาณให้สิ้นสติถือว่าตัวโตนั้น ด้วยอย่างหนึ่งอย่างใดเลย... " (กจช. เอกสารรัชกาลที่ ๕ บ.๔/๑๖)

นอกจากนั้นประเด็นซึ่งอาจจะพิจารณาได้ว่าเป็นความปรารถนาในอำนาจอย่าง กลางอีกก็คือ ยังทรงมีพระราชประสงค์ที่จะให้มีกฎหมายกำหนดพระบรมราชานุญาตของ พระเจ้าแผ่นดิน เช่น ที่มีในประเทศอื่น ๆ ด้วยทรงมีพระราชดำริที่ว่า แม้พระราชอำนาจ ของพระมหากษัตริย์ไทยนั้นจะมีอยู่ล้นพ้น ไม่มีข้อบังคับกำหนดหรือผู้ใดจะมีสิทธิ์ขัดขวางได้ ก็ตาม

"... แต่เมื่อว่าตามความที่เป็นจริงแล้วที่เป็นยุติธรรม เพราะเหตุฉะนั้น ข้าพเจ้าไม่มีความรังเกียจอันใด ซึ่งจะมีกฎหมายกำหนดพระบรมราชาน ุญาตของพระเจ้าแผ่นดินเช่นประเทศทั้งปวงมีกำหนดต่าง ๆ กันนั้น เมื่อจะทำกฎหมายสำหรับแผ่นดิน ให้เป็นหลักฐานทั่วถึง ก็ควรจะต้องว่า ด้วยพระบรมราชานุญาตของพระเจ้าแผ่นดินให้เป็นหลักฐานไว้ (ชโยนนัด สมุทวณิช และชัตติยากรรณสูตร ๒๕๑๘ . ๑๒๔)

พระองค์ทรงมีพระราชดำริเกี่ยวกับเนื้อหาของกฎหมาย โดยที่ทรงเทียบเคียง กับพื้นฐานทางการเมืองที่แตกต่างกันระหว่างไทยกับยุโรป และทรงเห็นว่า

"... ส่วนกรุงสยามนี้ ยังไม่มเหตุการณอันใดซึ่งเป็นการจำเป็นแล้วจึงเป็น ขึ้นเหมือนประเทศอื่น ประเทศอื่น ๆ ราษฎรเป็นผู้ขอให้ทำ เจ้าแผ่นดิน

ดินจำใจทำในเมืองเรานี้เป็นแต่พระเจ้าแผ่นดินคิดเห็นว่าควรจะทำ เพราะจะเป็นการเจริญแก่บ้านเมือง และเป็นความสุขแก่ราษฎรทั่วไป จึงได้คิดทำ เป็นการผัดกันตรงกันข้าม และการที่จะปกครองบ้านเมือง เช่นประเทศสยามนี้ ตามอำนาจอย่างเช่นเจ้าแผ่นดินประเทศอื่น ๆ คือประเทศยุโรปก็จะไม่สามารถปกครองบ้านเมืองได้ และจะไม่เป็นที่ชอบใจของราษฎรทั่วหน้าด้วย เหมือนอย่างถ้าจะมีปาลิเมนต์ จะไม่มีผู้ใดซึ่งสามารถเป็นเมมเบอได้สักกี่คน และโดยว่าจะมี เมมเบอเหล่านั้นเจรจากการได้ก็ไม่เข้าใจในราชการทั้งปวง ทั้งถึง เพราะไม่มีความรู้และการฝึกหัดอันใดแต่เดิมาเลย ก็ คงจะทำให้การทั้งปวงไม่มีอันใดสำเร็จไปได้ และจะเข้าเป็น ที่หวาดหวั่นของราษฎรผู้ซึ่งไม่เข้าใจเรื่องราวอันใด เพราะไม่ได้ ฝึกไม่ได้ต้องการเกิดขึ้นในใจเลย ราษฎรคงจะเชื่อพระเจ้าแผ่นดิน มากกว่าผู้ซึ่งจะมา เป็นเมมเบอออฟปาลิเมนต์ เพราะปรกติทุกวันนี้ ราษฎรย่อมเชื่อถือเจ้าแผ่นดินว่าเป็นผู้อยู่ในยุติธรรม และเป็นผู้รัก ใคร่คิดจะทำนุบำรุงราษฎรให้อยู่เย็น เป็นสุขยิ่งกว่าผู้อื่นทั้งสิ้นทั่วหน้า กันเป็นความจริง เพราะเหตุฉะนั้นข้าพเจ้าจึงเห็นสมควรว่า ราชานุญาตของพระเจ้าแผ่นดินควร จะกำหนดตามแบบเดิมแต่ในข้อ จริงอย่างไรคือเหมือนหนึ่งไม่กำหนดตามคำพูดกันนอก ๆ แบบ เช่น เรียกพระนามเจ้าชีวิต ซึ่งเป็นที่หมายว่าอำนาจอันจะฆ่าคน ให้นตายโดยไม่มีความคิดอย่างหนึ่งอย่างใดได้ ซึ่งความสามารถ จะทำได้ แต่ไม่เคยทำเลยนั้น ก็จะเป็นการสมควรแก่บ้านเมือง ในเวลานี้อยู่..." (ชยอนันต์ สมุทวณิช และชัตติยา กรรณสูตร ๒๕๑๗. ๑๒๔-๑๒๕)

ประสพการณ์เกี่ยวกับการสืบราชสมบัติของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า อยู่หัว และพระเจ้าน้องยาเธอกับพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีร่วมกันนั้นได้ ทำให้ พระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่จะสร้างความมั่นคงของสถาบัน พระมหากษัตริย์ ด้วยการวางระเบียบการสืบราชสมบัติที่แน่นอน เพื่อป้องกันมิให้เกิดปัญหา ในทางปฏิบัติให้เป็นผลในทางปฏิบัติที่จริงจัง ได้รับการสืบทอดโดยคำนึงถึงการสืบสาย โลกิตของฝ่ายพระบรมมหาราชวัง และเลิกธรรมเนียมที่ให้ที่ประชุมพระบรมวงศานุวงศ์ และขุนนาง เป็นผู้เลือกผู้สมควรสืบราชสมบัติ เสียดังที่ผู้ถวายเป็นเหตุเห็นเปลี่ยนแปลงการปก- ครองแผ่นดิน ร.ศ. ๑๐๓ ได้เสนอว่า

"... ต้องมีพระราชประเพณีแน่นอนที่จะสืบสันตติวงศ์ที่มีต้องให้พระสงฆ์และข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อย เลือก เมื่อถึงแก่กาล แต่ให้รู้ เป็นแน่นอนทั่วกัน เพื่อในเวลาถึงคราวเปลี่ยนแปลงดิน การบ้าน เมืองก็จะไม่เป็นระส่ำระสาย และเป็นทางป้องกันเสนาบดีผู้หนึ่งผู้ใดที่จะคิดหาอำนาจ เข้าใส่ตัวเอง ได้ด้วย... (กจช. เอกสาร รัชกาลที่ ๕ บ.๒/๑๖)

ครุโฆวาทได้ เสนอบทความเกี่ยวกับเรื่องนี้ไว้หลายบทความด้วยกัน เป็นบทความที่แสดงถึงแนวความคิดนี้อย่างเปิดเผยตรงไปตรงมา และเห็นได้ชัดว่าเป็นการปฏิเสธฐานะของกรมพระราชวังบวรสถานมงคลด้วย

ความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์เป็นการกระทำที่จำเป็นต่อการเสริมสร้างความมั่นคงให้แก่สถาบันนี้ แนวความคิดดังกล่าวได้รับการส่งเสริมอย่างเต็มที่จากกลุ่มสยามหนุ่มและพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจะเห็นได้จากเนื้อหาของคำสาบานของสภาที่ปรึกษาทั้งสองที่ย้ำให้เห็นว่าความจงรักภักดีต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เป็นพื้นฐานเบื้องต้นที่สำคัญของการปฏิบัติหน้าที่ดังตอนหนึ่งของคำสาบานในปริวิเคาน์ซิลว่า

"... ถ้าผู้ใดผู้หนึ่งจะกั้นกลางขัดขวางต่อการซึ่งได้ ปกตกกลงกันแล้ว ข้าพระพุทธเจ้าจะเป็นผู้ตอบโต้ต่อสู้กับผู้นั้นให้เต็มสติปัญญาความคิด เต็มกำลังอำนาจแห่งข้าพระพุทธเจ้า ถ้าผู้ใดจะคิดประทุษร้ายต่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวด้วยการใดการหนึ่ง ข้าพระพุทธเจ้าจะรีบต่อสู้ด้วยผู้นั้นจนถึงสิ้นชีวิต... (รัตนปัญญาสูติ (เปล่ง) หลวง ๒๔๓๗. ๑๗๗-๑๗๘)

สำหรับการหย่อนพระราชอิสริยยศในด้านขนบธรรมเนียมประเพณีทางสังคม ที่แสดงถึงความกตัญญูและความอยู่ดีธรรมของสังคมอาทิ เช่นการที่โปรดเกล้าฯ ให้ข้าราชการ ยืนเข้าเฝ้าและถวายคำนับได้แทนการหมอบคลาน เป็นไปตามพระราชดำริของพระองค์ เกี่ยวกับความเจริญที่ เน้นการลดการกตัญญูและความอยู่ดีธรรมในสังคมลงและให้พระมหากษัตริย์

กจช. เอกสารรัชกาลที่ ๕ บ.๔/๑๖ เรื่อง พระราชดำรัสตอบความเห็นของผู้ จะให้เปลี่ยนแปลงการปกครอง จ.ศ. ๑๒๔๗

มีความใกล้ชิดกับราษฎรมากขึ้น ถือได้ว่าเป็นการสืบทอดแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในเรื่องนี้ให้เป็นผลจริงยิ่งมากขึ้น อย่างไรก็ตามก็ตีกกลุ่มสยามหนุ่มผู้ถวายนความคิดเห็นจัดการเปลี่ยนแปลงราชการแผ่นดิน ร.ศ. ๑๐๓ กลับเห็นว่าวิธีการเช่นนี้มีไข่แนวทางที่สมควรในการแก้ไขปัญหายากคุกคามจากตะวันตกเท่ากับการปรับปรุงธรรมเนียมการปกครองแผ่นดิน เพราะ

"...ขนบธรรมเนียมซึ่งจำลองไปจากยุโรปมีการแต่งตัว แลยืนเฝ้าจะยก
พูดขึ้นว่าเป็นการเจริญไม่ได้เพราะเป็นการบำรุงตาเท่านั้น...
(กจช. เอกสารรัชกาลที่ ๕ บ.๒/๑๖)

เราอาจสรุปความคิดเห็นของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและกลุ่มสยามหนุ่มเกี่ยวกับสถาบันพระมหากษัตริย์ได้ว่าสถาบันพระมหากษัตริย์จะต้องมีอำนาจการบริหาร ประเทศรวมศูนย์อยู่ที่พระองค์โดยจะต้องปรับปรุงธรรมเนียมการปกครองให้สอดคล้องและเอื้ออำนวยให้การรวบรวมอำนาจนั้นเป็นไปได้ อำนาจรวมศูนย์ในการบริหารประเทศนี้จะต้องมีการกระจายอำนาจการตัดสินใจไปยังกระทรวงต่าง ๆ โดยพระมหากษัตริย์มีต้องทรงว่าราชการเอง นอกจากนั้นจะต้องเสริมสร้างมโนสำนึกของความจงรักภักดีต่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวให้เกิดขึ้นแก่ข้าราชการและราษฎร ทั้งยังจะต้องวางระเบียบการสืบราชสันตติวงศ์ที่แน่นอนเพื่อขจัดปัญหาที่อาจจะเกิดขึ้นจากการมอบอำนาจในเรื่องนี้ให้แก่ที่ประชุมพระบรมวงศานุวงศ์และเสนาบดี โดยให้การสืบราชสันตติวงศ์เป็นไปตามสายโลหิตของฝ่ายพระบรมมหาราชวังด้วย จึงจะสร้างความมั่นคงให้แก่สถาบันพระมหากษัตริย์อันจะนำมาซึ่งความเป็นปึกแผ่นของประเทศชาติโดยส่วนรวมต่อไปได้

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

๑.๒ สถาบันวังหน้า

การเมืองของไทยสมัยต้นรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ยังคงต้องประสบกับปัญหาการสืบราชสมบัติที่เกี่ยวข้องกับสถาบันวังหน้า เช่นเดียวกับสมัยก่อนหน้านั้น การที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมิได้ทรงแต่งตั้งกรมพระราชวังบวรสถานมงคลด้วยพระองค์เองประการหนึ่ง กรมพระราชวังบวรวิไชยชาญทรงมีพระราชอิสริยยศเพียง "พระองค์เจ้า" ในขณะที่มีสมเด็จพระราชอนุชาขึ้น "เจ้าฟ้า" ที่สมควรรับตำแหน่งดังกล่าว อยู่ถึงสองพระองค์ประการหนึ่ง การที่กรมพระราชวังบวรพระองค์นี้ทรงสืบทอดสิทธิพิเศษของพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวขณะทรงดำรงฐานะพระเจ้าแผ่นดินพระองค์ที่สอง โดยมีได้ตัดทอนแต่ประการใดเลยประการหนึ่ง และผลประโยชน์ร่วมกันทางการเมืองที่เป็นผลมาจากการสืบราชสมบัติตอนต้นรัชกาลระหว่างสมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์และกรมพระราชวังบวรวิไชยชาญอีกประการหนึ่ง ได้ทำให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและกลุ่มสยามหนุ่มเกิดความสงสัยและพยายามที่จะลดพระราชอำนาจของกรมพระราชวังบวรสถานมงคลลงให้เหมาะสมกับฐานะของพระองค์ที่ทรงเป็นเพียง "กรมพระราชวังบวรสถานมงคล" มิใช่ "พระเจ้าแผ่นดินพระองค์ที่สอง" เช่นพระราชบิดาสัทธิธรรมและฐานะของกรมพระราชวังบวรวิไชยชาญมักถูกกลุ่มสยามหนุ่มและพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวปฏิเสธอยู่ตลอดมาจนกระทั่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงประสบความสำเร็จในการลดพระราชอำนาจของกรมพระราชวังบวรสถานมงคลลงได้ ภายหลังจากวิกฤตการณ์วังหน้าเมื่อปี ๒๔๑๗ และทรงยุบเลิกตำแหน่งดังกล่าวเสียในปี ๒๔๒๔

อาจกล่าวได้ว่าประสบการณ์ทางการเมืองทั้งของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระเจ้านั่งงยาเธอเกี่ยวกับการสืบราชสมบัติอีกเช่นกัน ประกอบกับปัญหาที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับสถาบันวังหน้าและพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเกี่ยวกับการสืบราชสันตติวงศ์ที่แน่นอนจะมีผลต่อการกำหนดแนวความคิดและความเคลื่อนไหวของกลุ่มสยามหนุ่มเกี่ยวกับสถาบันนี้

แนวความคิดของกลุ่มสยามหนุ่มเกี่ยวกับสถาบันวังหน้า จะแสดงออกในลักษณะของการปฏิเสธฐานะของตำแหน่งกรมพระราชวังบวรสถานมงคลทางการเมืองการ

ปกครองซึ่งเท่ากับเป็นการปฏิเสธการกำหนดที่อยู่ของสถาบันนี้โดยกล่าวว่า

- "...ธรรมเนียมรับราชสมบัติในกรุงสยามนั้นไม่มีกฎหมายสำหรับแผ่นดินมาแต่เดิม แต่ตามประเพณีบ้านเมืองซึ่งได้เป็นมาแต่ครั้งกรุงทวารวดีศรีอยุธยาจนบัดนี้ แล้วแต่พระมหากษัตริย์จะโปรดตั้งให้ผู้ใดเป็น แลข้าราชการพร้อมกันเห็นสมควรแล้วยกขึ้น แต่ที่ได้เลือกยกขึ้นนั้นอยู่ในพระราชโอรสของพระมหากษัตริย์และพระอนุชาแทนทุกครั้งโดยมาก แต่ที่วังหน้านั้นบางแผ่นดินก็มีบางแผ่นดินก็ไม่ได้ตั้งอยู่บ้าง แต่ไม่มีกฎหมายว่าจะรับราชสมบัติต่อไป แต่บางครั้งพระมหากษัตริย์โปรดตั้งจะให้รับราชสมบัติต่อไปก็มีบ้างแต่ไม่เหมือนทุกครั้ง..."
- "...ครั้งเสด็จสวรรคต^๑ มีพระราชโอรสในพระอัครมเหสีสามพระองค์ พระองค์ใหญ่เจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ เจ้าฟ้าจาตุรนต์รัศมี เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ พระบรมวงศ์สานุวงศ์ แลข้าราชการพร้อมกัน ๆ ยกสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ขึ้นเป็นพระมหากษัตริย์ แลขอให้ตั้งพระราชโอรสองค์ใหญ่ของพระปิ่นเกล้า เป็นกรมพระราชวังบวรสถานมงคล มียศอย่างกรมพระราชวังซึ่งออกพระนามมาข้างหน้าแล้วมิได้ให้เป็นเท่าพระบิดา ซึ่งจะเป็นผู้รับสมบัติต่อไปนั้นไม่ได้ เพราะไม่มีกฎหมาย สัก เสรค เซอร์ ที่ในกรุงแล้วก็ไม่มีแบบแผนที่ลูกวังหน้าจะได้เป็นพระมหากษัตริย์..."
- "...ตั้งแต่กรุงทวารวดีมาถึงบัดนี้ ๕๐๐ ปี เพราะฉะนั้นจะบอกเป็นสัก เสรค เซอร์ไม่ได้ ต้องแล้วแต่พระมหากษัตริย์ และเสนาบดีข้าราชการ ซึ่งจะปรึกษาเห็นพร้อมกันต่อไป...(ทวญ. มัดที่ ๒๔๗/๑)

ความไม่แน่นอนของตำแหน่งกรมพระราชวังบวรสถานมงคลดังกล่าวมานี้ แสดงให้เห็นจุดอ่อนของระบบการสืบราชสันตติวงศ์ของไทยขาดระบบอันแน่นอนโดยเฉพาะอย่างยิ่งท่ามกลางสภาพการณ์ทางการเมืองที่เปลี่ยนแปลงไปการคงตำแหน่งกรมพระราชวังบวรสถานมงคลไว้โดยที่ยังมิได้กำหนดหลักปฏิบัติในเรื่องนี้ให้เป็นระบบที่ชัดเจนแน่นอน ย่อมทำให้ชาวตะวันตก เกิดความเข้าใจผิดและสำคัญเอาว่าตำแหน่งดังกล่าวคือตำแหน่งรัชทายาทของพระมหากษัตริย์ไทยได้ เพราะไทยต้องติดต่อกับประเทศตะวันตกมากขึ้น ซึ่งส่วนมากประเทศ

^๑ในที่นี้หมายถึงพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

เหล่านั้นจะปกครองโดยระบอบราชาธิปไตย ที่มีระบบการสืบราชสันตติวงศ์ที่แน่นอน โดยกำหนดให้มีตำแหน่งรัชทายาท (heir to the throne) ฟังสืบราชสมบัติไว้เป็นการแน่นอน การยกเจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศรังสรรค์ให้มีฐานะพระเจ้าแผ่นดินพระองค์ที่สอง ก็เป็นความพยายามของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่จะแสดงให้เห็นประเทศตะวันตก เห็นการสืบราชสมบัติที่เป็นระบบ แต่จะหมายความว่าเจ้าฟ้าพระองค์นี้จะเป็นรัชทายาทของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวหาไม่ได้ เพราะในทางปฏิบัติแล้วพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว มิทรงได้รับบทบาทในการบริหารราชการบ้านเมืองเลย จึงอาจกล่าวได้ว่าการยกฐานะนี้กระทำไปเพื่อแสดงให้เห็นถึง "ความศิวิลลยของไทยในด้านชนบประเพณีการสืบสันตติวงศ์ มากกว่าที่จะยกฐานะให้เทียบเท่าพระมหากษัตริย์โดยแท้จริง ในที่สุดพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรงมีพระราชดำริที่จะยกเลิกตำแหน่งดังกล่าวด้วยเหตุผลที่ว่า

"... ทรงผูกขาดพร้อมด้วยพระบรมวงศานุวงศ์แลท่านเสนาบดีข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อยเห็นพร้อมกันว่าตำแหน่งที่พระมหาอุปราชกรมพระราชวังบวรสถานมงคลนั้น การเปลี่ยนแปลงมาหลายชั้น จนถึงกรุงสยามได้ผูกพันธทางพระราชไมตรีกับนานาประเทศ ก่อเกิดให้เป็นทีเข้าใจผิดไปต่าง ๆ ด้วยตำแหน่งข้างในกรุงสยามนั้น ก็เคลื่อนคลายมาทีละน้อย ๆ ไม่น้อยอยู่เหมือนอย่างแบบเมื่อแรกตั้ง ฝ่ายผู้ที่อยู่ต่างประเทศก็ไม่อาจจะเข้าใจตำแหน่งนั้นได้ชัดเจน จึงให้เกิดเป็นที่ฉงนสงสัยต่าง ๆ การบ้านการเมืองซึ่งจะเป็นการเรียบร้อย เป็นคุณแก่แผ่นดินอย่างไร ก็เป็นที่ขัดข้องไปหาสะดวกไม่ เป็นตำแหน่งลอยอยู่มิได้มีคุณต่อแผ่นดินอย่างหนึ่งอย่างใด เบนแต่ต้องใช้เงินแผ่นดินซึ่งจะต้องใช้รักษาตำแหน่งยศ พระมหาอุปราชอยู่เปล่า ๆ โดยมาก จึงได้เห็นชอบพร้อมกันว่าควรจะยกตำแหน่งที่พระมหาอุปราชนี้ไว้ ไม่ตั้งพระบรมวงศานุวงศ์พระองค์ใดขึ้นนั้นชอบแล้ว... (รัตนปัญญาธิ (เปล่ง) หลวง, ๒ ๒๕๐๘. ๖๐๔-๖๑๐.)

ดังนั้น เพื่อความมั่นคงของสถาบันพระมหากษัตริย์ และเพื่อให้เกิดการรองรับกับพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่จะทรงยกเลิกตำแหน่งดังกล่าวทั้งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และกลุ่มสยามหนุ่ม จึงทรงเห็นความจำเป็นที่จะต้องกำหนดหลักการสืบราชสันตติวงศ์ที่ชัดเจนแน่นอน โดยเน้นการสืบ

สายโลหิตแบบยุโรป และยกเลิกระบบนิยมที่ให้พระสงฆ์ เจ้านายและขุนนางประชุมกัน เลือก ผู้ที่สมควรสืบราชสมบัติ เสียจะ เห็นการสนับสนุนพระราชดำริในข้อที่จะกำหนดกฎเกณฑ์การ สืบราชสมบัติที่แน่นอนโดยการสืบสายโลหิต ได้จากคำกล่าวของเจ้าพระยาภูธราภัยในนาม ของปรีวีเคาน์ซิล เมื่อครั้งเสด็จขึ้นครองราชย์เข้ารับตำแหน่งตีพิมพ์ในตรุโฆวาทและจากบทความ ต่าง ๆ ของตรุโฆวาทที่แสดงการสนับสนุนแนวความคิดดังกล่าวอย่างชัดเจน เช่น บทความ เรื่องถามด้วยเรื่องปรีวีเคาน์ซิล ได้กล่าวถึงผลดีซึ่งจะเกิดขึ้นกับประเทศ เมื่อมีการสืบราช สมบัติที่ต่อเนื่องกันว่า

"... ท่านเคาน์ซิลทั้งปวง คงจะรักษาความสามัคคีร่วมพร้อมเพรียงกัน ช่วยกันคิดราชการทำนุบำรุงแผ่นดินสยามให้มีความเจริญเหมือนคำ ใน เอตเสดส์กล่าวไว้ว่า ปรีวีเคาน์ซิลทั้งกลายจะตั้งความสุจริต กตัญญูกะตะเวที ต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยาม ตลอดจน พระบรมราชาโหวาศ ที่จะสืบราชอิสริยยศต่อไป ให้ต่อติดเนื่องไป ดังเช่น)โปรดพระราชทานพรแก่พวกปรีวีเคาน์ซิลทุกประการ นั้น ก็เป็นที่หมายอีกอย่างหนึ่ง ด้วยว่ากรุงสยามอิสริยยศต่อติด เนื่องกัน... (ตรุโฆวาท เล่ม ๑ จ.ศ. ๑๒๓๖. ๑๒๔)

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจัดตั้งระเบียบการแห่งการ สืบราชสันตติวงศ์ที่แน่นอนได้ เป็นผลสำเร็จ เมื่อทรงประกาศยกเลิกตำแหน่งกรมพระราช ราชบวรสถานมงคลและโปรดเกล้าสถาปนาเจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศพระราชโอรสพระองค์ ขึ้นเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สยามมกุฎราชกุมาร โดยอนุโลมตำแหน่งเจ้าชาย แห่งเวลส์ (Prince of Wales) ซึ่งหมายถึงตำแหน่งรัชทายาทของอังกฤษ และเป็นไปตาม พระราชดำริที่จะทรงให้การสืบสันตติวงศ์เป็นไปตามสายโลหิตแบบยุโรปด้วย

จึงอาจกล่าวได้ว่า ความไม่แน่นอนของสถาบันวังหน้าและบทบาททางการเมืองของสถาบันวังหน้านั้น ที่มีเป็นอันตรายแก่สถาบันพระมหากษัตริย์อยู่เนื่อง ๆ และ ภูมิหลังเกี่ยวกับการสืบราชสมบัติครั้งรัชกาล ได้ทำให้กลุ่มสยามหนุ่มปฏิเสศสถาบันนี้และ พยายามชี้ให้เห็นว่าสถาบันดังกล่าวปราศจากคุณค่าทางการเมืองใด ๆ ที่รัฐบาลจะพึงรักษา ไว้ไว้ ในขณะที่เดียวกันก็ปรา (ริ)ณนาที่จะให้การสืบราชสันตติวงศ์มีความต่อเนื่องแน่นอน-ทั้ง นี้เพื่อความมั่นคงของสถาบันพระมหากษัตริย์นับ เป็นการสืบทอดเจตนารมณ์ของพระบาทสมเด็จพระ

พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มาปฏิบัติให้เป็นผลสำเร็จตามที่ทรงมีพระราชดำริไว้อีกชั้นหนึ่งแล้ว

๑.๓ สถาบันขุนนาง

โครงสร้างทางการเมืองที่กระจายอำนาจการบริหารราชการแผ่นดิน ที่มีพื้นฐานของการควบคุมกำลังคน ไปสู่ขุนนางตามกรมกองระดับต่าง ๆ ทำให้อำนาจทางการเมืองของขุนนางตระกูลขุนนางจะเป็นผลผลิตที่เด่นชัดที่สุดของธรรมเนียมการปกครองแบบเดิมนี้ซึ่งเป็นอันตรายอย่างยิ่งต่อสถานภาพของพระมหากษัตริย์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อพิจารณาจากแง่มุมที่พระมหากษัตริย์ก็ทรงพยายามที่จะดึงพระราชอำนาจที่เสียไปกลับคืนมา

อำนาจและบทบาททางการเมืองที่มีกำลังของกลุ่มขุนนางตระกูลขุนนางที่สั่งสมเรื่อยมา และที่แสดงออกชัดเจนในเรื่องของการสืบราชสมบัติตอนต้นรัชกาล ทำให้กลุ่มสยามหนุ่มเห็นความจำเป็นที่จะต้องลดอำนาจและบทบาทของสถาบันขุนนางลง โดยให้ปฏิบัติหน้าที่เป็นจักรกลการบริหารราชการแผ่นดินของพระมหากษัตริย์เท่านั้นและจะต้องเป็นผู้มีคุณสมบัติรอบรู้ในกิจการต่าง ๆ ของรัฐ เพื่อจะให้เป็นความยุติธรรมแลได้คนที่สมควรรับราชการได้ตามขนบธรรมเนียมยุโรปได้จริงทุกอย่าง* ที่ทันสมัยและรู้เท่าทันตะวันตกอีกประการหนึ่งรายได้ของขุนนางที่ควรจะเป็นก็คือ การจ่ายเงินเดือนในอัตราที่แน่นอน แทนการจ่ายเบี้ยหวัดเงินปีหรือการหักจากรายได้ของรัฐมาเป็นรายได้ส่วนตัวตามระบบกินเมือง ซึ่งนอกจากจะไม่เป็นการเพียงพอที่จะดำรงชีวิตอยู่ในสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปในขณะนั้น ๆ ได้แล้วยังเป็นโอกาสให้ขุนนางกระทำการฉ้อราษฎร์บังหลวงเพื่อรักเกียรติยศและดำรงชีวิตของคนได้ครุโผนวาทได้เสนอบทบาทที่ขุนนางควรจะเป็นไว้โดยการปฏิบัติหน้าที่ที่จะต้องเป็นไปเพื่อความเจริญของผู้ปกครองสูงสุดของประเทศ ในบทความเรื่อง "โปรดิแคลแมกซิม" ที่นายเฮนรี อาลบาสเตอร์ แปลมาจากหนังสือพิมพ์ของหมอสมิท ไว้ดังนี้

* กจช. เอกสารรัชกาลที่ ๕ บ. ๒/๑๖ เจ้านายและข้าราชการกราบบังคมทูลความเห็นจัดการเปลี่ยนแปลงระเบียบราชการแผ่นดิน ร.ศ. ๑๐๓ อ้างแล้ว

"... การของผู้ที่อยู่ใต้อำนาจของผู้ครอบครองนั้นจะเป็นเสนาบดี ฤๅข้าราชการก็ดีและราษฎรก็ดี เป็นการจะต้องทำด้วยเต็มกำลังของตัวเอง ที่จะไม่ให้ผู้ใดทำอันตรายแก่ผู้ครอบครองนั้น แลต้องช่วยผู้ครอบครองทุกอย่าง ที่จะให้ความสุขแลความเจริญแก่คนทั้งปวงในเมืองนั้น ต้องรักษาขบเลี้ยงเสมอทั้งผู้ใหญ่ผู้น้อยให้เลี้ยงชีวิตของตัวเอง มิให้เบียดเบียนกัน ความสัจซื่อต่อผู้ครอบครอง แลความสัจซื่อต่อประเทศของตานั้น ควรจะเป็นกฎหมาย ใจของราษฎรทุกคน การที่จะรักษาผู้ครอบครองแลประเทศของตานั้นเป็นการสำคัญ ที่หนึ่งยิ่งกว่าสิ่งทั้งปวง ไม่ว่าจะคนตระกูลสูง ฤๅตระกูลต่ำ ซึ่งจะรักษานั้นเป็นยิ่งสำคัญกว่าชีวิต แลยศบันดาศักดิ์ แลผลประโยชน์ของตน กฎหมายในใจของผู้ที่รักประเทศของนั้น มันจะให้ปิดหน้าตีจะให้ประหารชีวิตราก็ดี จะยอมตามแต่จะเป็นประโยชน์แต่แผ่นดินแลเป็นการรักษาท่านผู้ครอบครอง... ไม่นำภานในประเทศของตน... ที่จะสงไสยผู้ครอบครองแลจะไปหาอำนาจเมืองต่างประเทศมานั้น ก็เป็นความผิดต่อบ้านเมืองของตนมากนัก... (ครูโฆวาท เล่ม ๑ นำเบอร์ ๓๒๐ แผ่นที่ ๓๑. ๓๒๑)

จะเห็นได้ว่ากลุ่มสยามหนุ่มมีแนวความคิดเกี่ยวกับสถาบันขุนนางที่เน้นพื้นฐานของการปฏิบัติหน้าที่ที่ต่างจากเดิม กล่าวคือ เน้นการปฏิบัติหน้าที่เพื่อผู้ปกครองโดยแท้จริง ปฏิบัติหน้าที่ตามภารกิจของหน่วยงานของตน แลไม่ต้องควบคุมกำลังคนอื่นต่อไป ซึ่งแต่เดิมนั้นหน้าที่หลักของขุนนางคือ ควบคุมดูแลเลขาไพร่และเก็บเกี่ยวผลประโยชน์ของรัฐในเรื่องนี้

๒. ระบบบริหารราชการแผ่นดิน

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและกลุ่มสยามหนุ่ม ต่างเห็นพ้องต้องกันว่า การปรับปรุงธรรมเนียมการบริหารราชการแผ่นดินให้เป็นระบบที่แน่นอน มีการกระจายอำนาจการบริหารไปยังเสนาบดีที่ปฏิบัติหน้าที่ในเรื่องต่าง ๆ เฉพาะด้านขึ้นตรงต่อองค์พระมหากษัตริย์นั้น เป็นวิธีการที่เหมาะสมที่สุดในการแก้ไขปัญหาภัยคุกคามของประเทศ ทั้งนี้เนื่องจาก

"... เห็นว่าการปกครองในบ้านเมืองเราซึ่งเป็นไปในปัจจุบันนี้ ยังไม่เป็นวิธีปกครองที่จะให้การทั้งปวงเป็นไปสะดวกได้แต่เดิมมาแล้ว ครั้นเมื่อล่วงมาถึงปัจจุบันนี้ บ้านเมืองยิ่งเจริญขึ้นกว่าแต่ก่อนหลายเท่า

การปกครองอย่างเท่านี้ก็ยังไม่สมกับความต้องการของบ้านเมือง
หนักขึ้นทุกที ... (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๒๔๓๐
อ้างถึงใน ชัยอนันต์ สมุทวณิช และชัตติยา วรรณสูตร, รวบรวม
๒๕๑๘. ๘๘)

โครงสร้างของระบบราชการที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของการควบคุมกำลังคน
แยกไปตามกรมกองต่าง ๆ ก่อให้เกิดความไม่สะดวกที่จะจัดการกับปัญหาต่าง ๆ และขาด
ประสิทธิภาพในการบริหารประเทศ เพื่อสนองต่อสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปในขณะ
นั้น ๆ ได้ลักษณะประการหนึ่งของระบบราชการที่เป็นผลของโครงสร้างทางการบริหารนี้ก็คือ
ขาดการประสานงานระหว่างกรมกองต่าง ๆ ในการปฏิบัติหน้าที่ เนื่องจากระบบกรมกองทำ
ให้กรมกองต่าง ๆ แยกกันอยู่บริหารแต่เฉพาะภายในกรมกองของตนโดยไม่มีผู้ใดบังคับบัญชา
ให้เป็นการแน่นอนลงไป อีกประการหนึ่งก็คือ การปฏิบัติหน้าที่ที่มีความซ้ำซ้อนสับสนและก้าว
ก่ายกันขาดการแบ่งแยกหน้าที่ที่จะต้องปฏิบัติให้ชัดเจนและการที่ต้องรับผิดชอบจัดเก็บรายได้
ของรัฐ ก็ได้เป็นช่องทางที่ขุนนางจะแสวงประโยชน์จากระบบเพื่อประโยชน์ส่วนตนได้อีกด้วย
ลักษณะประการสุดท้ายก็คือ เสนาบดีส่วนใหญ่ขาดประสิทธิภาพที่จะบริหารราชการแผ่นดิน
ท่ามกลางสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงให้ตลอดไปได้ ดังเช่นที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้า
อยู่หัวทรงวิจารณ์เจ้าพระยาภาณุวงศ์มหาโกษาธิบดีเมื่อคราวจัดราชการผิดพลาดเกี่ยวกับการ
แปรหนังสือข้อห้ามของรัฐบาลฝรั่งเศสที่ห้ามมิให้บรรทุกกำลังเข้าศึกษาเข้าไปในจีน ว่า

"...ท่านเสนาบดีกรมนี้ ก็นับว่าเป็นผู้ที่มีปัญญาช่วยกว่ากรมอื่น ๆ
ยังเป็น คนดังนี้จะป่วยการกล่าวต่อไปไปถึงกรมอื่นๆ เล่า...
(พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๒๔๓๐ อ้างใน ชัยอนันต์
สมุทวณิช และ ชัตติยา วรรณสูตร, รวบรวม ๘.)

การที่ธรรมเนียมการปกครองและการบริหารประเทศขาดระบบที่แน่นอนดัง
ที่กล่าวมานี้ ทำให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเห็นความจำเป็นที่จะ
ต้องปฏิรูประบบราชการเสียใหม่

"... ให้พนักงานของข้าราชการแผ่นดิน ๆ กรม ทำการให้ได้เนื้อเต็ม
หน้าที่และให้ประชุมปรึกษาหารือกัน ทำการเดินให้ถึงกันโดยง่าย
โดยเร็ว ทำการรับผิดชอบในหน้าที่ของตน หลีกเลืไม่ได้นี้เป็นความต้องการ
การอย่างหนึ่ง... (ทจข.ร.๕ บ.๔๑๖) และ

"... ในการซึ่งจะให้ราชการทั้งปวง เรียบร้อยเป็นแบบอย่างคล่องสะดวก ได้ตามสมควรที่จะปกครองบ้านเมืองในเวลานี้ จำจะต้องแบ่งราชการ ให้มีผู้เป็นหน้าที่รับผิดชอบเป็นส่วน ๆ ไป พอแก่กำลังที่รักษาการได้นั้น อย่างหนึ่ง จะต้องเลิกการที่กรมทั้งปวงวางหาผลประโยชน์ได้โดยลำพัง ตัวไม่มีกำหนดเงิน กำหนดการให้กลับเป็นเงินจ่ายให้ตามความสมควร แก่การที่ได้ทำนั้นอย่างหนึ่ง การจึงจะเป็นไปสะดวกได้ตลอด... (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๒๔๓๐ อ้างถึงใน ชัยอนันต์ สมุทวณิช และชัตติยา กรรณสูตร, ผู้รวบรวม ๒๕๑๘, ๑๒๑)

การปรับปรุงคณะเสนาบดีก็มีความจำเป็นอีกประการหนึ่งที่จะต้องทำพร้อม ๆ กับการปฏิรูประบบราชการ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชดำริห์ ในเรื่องนี้อยู่ก่อนแล้ว แต่ก็ทรงรังรอที่จะดำเนินการ เพราะ

"... ในการที่จะจัดตำแหน่งเสนาบดีให้รับการได้จริงทุกสิ่งทุกอย่างใน สำหรับเก่าที่เป็นอยู่บัดนี้ ให้กลับทำงานอย่างใหม่ให้ได้จริงนั้น ไปยาก แต่เพียงที่เคยเป็นอุปโพลีชันกันมาเสียก่อน ที่จำเป็น จะต้องเห็นไม่ตรงกัน ถ้าแก่งัดพลีจะให้ได้เสียอย่างเดียว เลย เป็นการที่เหลือกำลังจะทำไปได้ก็มี... แต่ต้องคิดอีกว่า การที่จะนั้นในท่านสำหรับนี้จะทำการได้ถ้าไม่เมื่อทำการไม่ได้แล้ว ก็มีช่องเดียวแต่จะต้องรีไซเคิลการที่นิมิตจะรีไซเคิลพร้อมกันมาก ๆ ซึ่งไม่เคยมีในเมืองไทย แต่ผู้ซึ่งจะเป็นผู้นำนั้น เป็นความลำบาก อยู่บ้าง แต่การเรื่องนี้ก็ได้รั้งรอมานาน แลได้แก้ไขอย่างอื่นมาแล้ว ก็เห็นเป็นการไม่ตลอดได้ ราชการทั้งปวงก็บีบคั้นเร่งรัดเข้า และโอกาสที่จะจัดก็ค่อยโปร่ง ๆ ขึ้นทุกที เห็นเป็นเวลาที่ควรที่จะจัด ได้... (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๒๔๓๐ อ้างถึงใน ชัยอนันต์ สมุทวณิช และชัตติยา กรรณสูตร, ผู้รวบรวม ๒๕๑๘, ๗๔-๕๐)

เพื่อให้เป็นไปตามพระราชดำริห์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้า อยู่หัวที่จะทรงปฏิรูประบบราชการเสียใหม่นั้น พระองค์ได้ทรงประกาศจัดตั้งกระทรวง ขึ้น ๑๒ กระทรวงในปี ๒๔๓๐ ให้ปฏิบัติหน้าที่เฉพาะด้าน ตามลำพังสติปัญญาและความ สามารถของแต่ละคน ประกอบด้วยคณะเสนาบดีกระทรวงต่าง ๆ ที่ทรงจัดตั้งใหม่

และในปี ๒๔๓๕ ก็ได้ทรงจัดตั้งเสนาบดีสภาขึ้น ปฏิบัติหน้าที่ในการถวายคำปรึกษาหารือ
 ขอราชการทั้งปวง เกี่ยวข้องกับกระทรวงของตนเพื่อประกอบในการดำริห์นโยบายของ
 บ้านเมืองในส่วนที่ตนรับผิดชอบ (วัลย์วิภา บุรุษรัตนพันธ์ มล.และวิมลพรรณ ปิตธวัชชัย
 ๒๕๒๕. ๒๔) อย่างไรก็ดีการปฏิบัติหน้าที่ของเสนาบดีสภาก็ได้เป็นไปตามพระราชประสงค์
 เท่าใดนัก จะเห็นได้จากลายพระหัตถ์ที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาเทววงศ์
 วโรปการ มีไปหูลสมเด็จพะเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระสมมตอมรพันธุ์ว่า

"... ไม่กล้าจะนัดประชุมเสียแล้ว จะต้องวิ่งตามกันหลายวันนัก...

(ทจข. ร. อ.๓/๒)

ด้วยเหตุนี้จึงอาจกล่าวได้ว่า การตั้งเสนาบดีสภา ประสบความสำเร็จ
 เฉพาะเรื่องการรวมอำนาจบริหาร กล่าวคือพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
 สามารถที่จะทรงแต่งตั้งคณะเสนาบดีของพระองค์ได้ทั้งหมด ดังนั้นเสนาบดีสภาจึงมีบทบาทสำคัญ
 ในแง่เป็นสัญลักษณ์ของระบบการปกครองใหม่ ที่สามารถล้มตำแหน่งการเมืองของผู้มีอำนาจ
 ในการปกครองเดิมแล้ว แทนที่ด้วยบุคคลผู้มีความจงรักภักดีและร่วมอุดมการณ์เดียวกัน และหา
 ทางที่จะป้องกันมิให้เกิดการปกครองในลักษณะคลุมเครือ เมื่อนำมาใช้ปฏิบัติ อันจะเป็นหนทาง
 ให้สถาบันพระมหากษัตริย์เสียดุลย์อำนาจทางการเมืองอย่างที่เคยเป็นมา (วัลย์วิภา
 บุรุษรัตนพันธ์, มล.วิมลพรรณ ปิตธวัชชัย, ๒๕๒๕. ๓๖)

๓. ภัยอันตรายของประเทศ

ภัยอันตรายที่สำคัญของราชอาณาจักรไทยในอดีตก็คือ สงครามกับประเทศ
 เพื่อนบ้าน อันได้แก่ พม่า ซึ่งเป็นประเทศคู่สงครามหลักของไทย ภัยดังกล่าวยังคงดำเนิน
 สืบมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ในสมัยดังกล่าวพม่าก็ยังคงเป็นประเทศคู่สงครามของไทย
 อยู่จนกระทั่งในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อพม่าได้ถูกระแสนแห่งจักร-
 วรคตินิยมตะวันตกในคริสต์วรรษที่ ๑๙ รุกรานจนต้องตกอยู่ภายใต้การปกครองของอังกฤษ
 แล้วญวนจึงได้เข้ามาแทนที่พม่าเพื่อทำสงครามแย่งชิงผลประโยชน์กับไทย โดยแหล่งผล
 ประโยชน์ดังกล่าวนี้ขึ้นอยู่กับลาวและเขมร อย่างไรก็ดีเมื่อฝรั่งเศสขยายขอบเขตผล

ประโยชน์ของตนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เข้าไปในแถบอินโดจีนแล้ว ญวนก็ได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของจักรวรรดินิยมฝรั่งเศสเช่นเดียวกับพม่าที่กลายเป็นส่วนหนึ่งของจักรวรรดินิยมอังกฤษไปแล้ว

การสูญเสียเอกราชให้แก่ตะวันตกของทั้งพม่าและญวน ซึ่งถือเป็นประเทศใหญ่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เช่นเดียวกับไทย ได้ทำให้ผู้นำของไทยตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวตระหนักถึงความสำคัญของตะวันตก และถือว่าตะวันตกคือภัยคุกคามชนิดใหม่ของอาณาจักรที่อาจส่งผลกระทบต่อความอยู่รอดของอาณาจักรโดยส่วนรวมได้ ทางอยู่รอดของไทยเพียงประการเดียวก็คือเป็นไมตรีและปรับตัวให้เข้ากับตะวันตก เพื่อให้ตะวันตกยอมรับในฐานะของไทยให้ได้ อย่างไรก็ตามนโยบายดังกล่าวก็ประสบความสำเร็จเพียงระดับหนึ่งเท่านั้น เพราะการปรับตัวให้เข้ากับตะวันตกด้วยการรับเนื้อหาและรูปแบบทางวัฒนธรรมและสิ่งก่อสร้างของตะวันตก มาเพิ่มให้ประเทศดูมีอารยะขึ้นนั้น ไม่ช่วยให้ไทยปลอดภัยจากการคุกคามของตะวันตกไปได้ การเสียเขมรส่วนนอกในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แม้ว่าจะทำให้ไทยสามารถรักษาเอกราชส่วนใหญ่ของประเทศไว้ได้ก็ตาม แต่เหตุการณ์นี้ทำให้ผู้นำของไทยต้องทบทวนวิธีดำเนินนโยบายแก้ไขภัยคุกคามของตะวันตกเสียใหม่ เพื่อให้การดำรงรักษาเอกราชของชาติมีความเข้มแข็งมากขึ้น กลุ่มของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวตระหนักดีว่า ตะวันตก เป็นมหาอำนาจที่มีแสนยานุภาพทางทหารและวิทยาการเหนือกว่าไทย และจะใช้วิธีการที่ถือว่า "เป็นทางยุติธรรม" มาเป็นข้ออ้างในการยึดครองดินแดนต่าง ๆ อยู่เสมอ ผู้ถวายนโยบายเห็นเปลี่ยนแปลงการปกครองแผ่นดิน ร.ศ. ๑๐๓ ได้อธิบาย "ทางยุติธรรม" ไว้ด้วยกัน ๔ ข้อดังนี้

"...๑. อ้างว่าเป็นธรรมคามีความกรุณาต่อมนุษย์ด้วยทั่วกันไป ต้องประสงค์ที่จะให้มนุษย์มีความสุขความเจริญและได้รับความยุติธรรมเสมอทั่วกัน

"...๒. อ้างเอาความเจริญความศิวิไลซ์ของชาวยุโรปและความไม่เจริญของเอเชียเท่านั้นไม่แต่ยังเป็นทางกีดขวางของความเจริญแห่งประเทศซึ่งเดินทางศิวิไลซ์ ด้วยจึงเป็นช่องให้ประเทศใดในยุโรปคิดเข้าเป็นผู้ปกครองจัดการบ้านเมืองนั้น ให้เจริญเพื่อจะได้ประโยชน์ทั่วกัน

- ...๓. ยกเว้นเคาเวอนเมนต์นั้น ๆ จัดการบ้านเมืองไม่เรียบร้อย จึงมีโจรผู้ร้ายทำอันตรายต่อชีวิต และทรัพย์สินสมบัติทั้งปวงแล อันตรายนั้นมาถึงชาวยุโรปซึ่งทำผลประโยชน์อยู่ในประเทศ นั้น ๆ ด้วย จึงเป็นช่องอันหนึ่งของชาวยุโรปที่จะเข้าจัดการ บ้านเมืองนั้นได้ เพื่อประโยชน์ที่จะได้ให้ความสุขทั่วไปทั้ง ชาวยุโรป และคนในชาตินั้น ๆ และทั้งจะทำจัดคนพาลด้วย
- ...๔. ชาติใด ๆ ในประเทศยุโรปซึ่งมีความเจริญใหญ่โตมาแล้ว และจะตั้งอยู่ได้ต่อไปก็ ต้องอาศัยการค้าขายเป็นกำลัง เหตุฉะนั้นบ้านเมืองใดซึ่งมีสินค้าและทรัพย์สินแผ่นดิน แต่หาได้ เปิดแลคิดให้เป็นทางค้าขายเพื่อ เป็นกำลังและประโยชน์ ต่อตนแทนไม่ ก็เป็นช่องที่ชาวยุโรปจะมา เปิดบ้านเมือง ให้เป็นทางค้าขาย และทำบ่อแร่บ่อทองให้ เป็นประโยชน์ขึ้น (ทจช. ร.๕ บ.๒/๑๖)

เมื่อข้ออ้างที่ "เป็นทางยุติธรรม" ของตะวันตกในการปกครองประเทศ ต่าง ๆ หมายถึง การกระทำเพื่อนำมาซึ่งความสุขความเสมอภาคของมนุษย์โดยทั่วไป อันจะเป็นประโยชน์ต่อความเจริญของตะวันตกแล้วดังนี้ กลุ่มของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงมีความคิด เช่นเดียวกับกลุ่มผู้สำเร็จราชการแผ่นดินและกลุ่มของ พระราชวังบวรสถานมงคลซึ่งจะดำเนินนโยบายแก้ไขปัญหารักษาความของตะวันตกด้วยการเสริมสร้างสัมพันธไมตรีและปรับตัวให้เข้ากับตะวันตกได้ต่อไป แต่มีวิธีการแก้ไข ที่แตกต่างไปจากกลุ่มอื่น ๆ จะเป็นแนวทางที่อำนวยความสะดวกต่อการรวบรวมอำนาจทาง การปกครองของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวด้วย

กลุ่มนี้โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มสยามหนุ่มยังคงมีความจำเป็นที่จะต้องดำเนิน นโยบายต่างประเทศด้วยการเป็นไมตรีกับตะวันตกอยู่ต่อไป ต่อก็มีความคิดที่แตกต่างไป อีกว่าการปรับปรุงธรรมเนียมการปกครองและการบริหารประเทศ ให้สามารถลดการกดขี่ และยังความยุติธรรมให้แก่ประชาชนได้ประการหนึ่ง สร้างความมั่นใจในความปลอดภัย และความยุติธรรมให้แก่ชีวิตและทรัพย์สินของชาวตะวันตกได้ประการหนึ่งและระบบราชการ ที่มีความคล่องตัวสามารถปฏิบัติหน้าที่ได้อย่างสอดคล้องกับสถานการณ์ได้อีกประการหนึ่ง จะเป็นวิธีการแก้ไขปัญหาที่โฉมหน้าให้ประเทศมีความเท่าเทียมกับตะวันตก เพียงพอที่จะ นำมาแก้ไขความไม่เสมอภาคต่าง ๆ ที่เป็นผลจากการติดต่อกับตะวันตกได้มากกว่าการ

โอนอ่อนผ่อนตามความต้องการประสงค์ของตะวันตก แม้ว่าการยอมเสียดินแดนบางส่วนของ อาณาจักรให้และด้วยการนำเนื้อหารูปแบบของตะวันตกมาปรับใช้ เพื่อรักษาเอกราชของ ประเทศ วิธีการปรับปรุงประเทศดังกล่าวนับว่าเป็นการสืบทอดการปรับปรุงระบบตรวจสอบอำนาจการปกครองของข้าราชการตามโครงสร้างทางการเมืองเดิม ที่พระบาทสมเด็จพะจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงกระทำมา

ด้วยเหตุนี้ นับตั้งแต่ปีแรกที่พระบาทสมเด็จพะจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรง ว่าราชการเองเป็นต้นมา ก็ได้ทรงดำเนินการแก้ไขปัญหาภัยคุกคามของตะวันตกด้วยการ ปรับปรุงธรรมเนียมการปกครองบ้านเมืองโดยตลอด ในลักษณะค่อยเป็นค่อยไปตามสถานการณ์ทางการเมืองในแต่ละช่วงเวลา จนสามารถกระทำได้อย่างเต็มที่ เมื่อผู้นำกลุ่มการเมืองใหญ่ทั้งสองสิ้นบุญแล้ว ในด้านการต่างประเทศ ก็ได้ทรงส่งผู้แทนทางการทูตของไทย ไปประจำยังประเทศมหาอำนาจในยุโรปตลอดจนสหรัฐอเมริกา เพื่อให้เกิดความสะดวกรวดเร็วในการเจรจาความกับประเทศนั้น ๆ และเมื่อเกิดกรณีทางการเมืองภายในที่ เกี่ยวข้องกับมหาอำนาจต่างประเทศ ก็ส่งคณะทูตไปเจรจาแก้ไขปัญหานั้น ๆ เช่นกรณี พระบิรัชกาลการ เป็นต้น

๔. ความเจริญของบ้านเมือง

วิธีการทำนุบำรุงความเจริญให้แก่บ้านเมือง ของพระบาทสมเด็จพะจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และกลุ่มสยามหนุ่ม ก็เป็นผลที่เนื่องมาจากแนวความคิดของกลุ่มเดียวกับภัยคุกคามของตะวันตก นั่นเอง กลุ่มสยามหนุ่มเห็นว่าการสร้างสรรค์ให้เกิดสังคมที่เป็น ธรรมปราศจากการกดขี่ จะสามารถนำความเจริญผาสุกมาสู่ประชาชนได้นั้น

"... ให้ราษฎรมีความคิดรู้สึกได้ว่า การกดขี่และยุติธรรมต่าง ๆ ไม่มี อีกต่อไปแล้วจึงจะมีความรักต่อบ้านเมือง จนเห็นชัดว่ากรุงสยามนั้น เป็นเมืองของราษฎร และจะต้องบำรุงรักษาเพื่อให้เกิดความสุข ความเจริญความยุติธรรมเป็นโสด เสมอทั่วหน้ากันหมด แลเมื่อ ราษฎรมีความ เชื่อมั่นแล้ว ว่า ความสุขแลความยุติธรรมซึ่ง ราษฎรได้รับอยู่นั้นมากกว่า ถ้าเพียง เสมอกับชาติใด ๆ ที่ จะ ให้ราษฎรของกรุงสยามได้แล้วราษฎรทั้งปวงก็คงจะมีความรัก แลบังเกิดความรู้สึกที่จะ ก่อสร้างทรัพย์สมบัติทำมาหากิน

โดยทางขอบธรรม และเมื่อถึงเวลาศัตรูภัยอันตรายจะมาถึง
คนเข้าแล้ว ก็จะคิดช่วยป้องกัน ช่วยเจ็บร้อน และเมื่อราษฎร
มีความรักบ้านเมืองอย่างยั้งดั่งนี้แล้ว ก็นับได้ว่าเป็นทหาร
อันใหญ่ซึ่งจะป้องกันได้จริง ยิ่งกว่าที่จะคิดจัดสะสมขึ้นเป็น
คราว ๆ เป็นพวกหนึ่งต่างหากอีก...

(ทจข. ร.๕ บ.๒/๑๖)

การดำเนินการเพื่อให้สังคม เกิดความเป็นธรรมและมีความสุขถ้วนหน้ากัน
นั้นสยามหนุ่มและพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวต่างเห็นว่า การปรับปรุงธรรม
นิยมเก่า ๆ ที่ล้าสมัย หรือจัดตั้งธรรมนิยมขึ้นใหม่ทั้งด้านการสังคมและการปกครองการ
บริหารประเทศจะนำประเทศไปสู่ความเจริญตามความ^มห้ายที่ประกอบไปด้วยความยุติธรรม
และเสมอภาค ซึ่งเป็นความคิดของกลุ่มนี้ได้ แต่อย่างไรก็ดี ฐานอำนาจทางการเมืองที่ไม่
มั่นคงของกลุ่มพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทำให้การปรับปรุงธรรมนิยม
ต่าง ๆ กระทำได้ยากยิ่งเป็นค้อยไปกระนั้นก็ยังสร้างความขัดแย้งที่รุนแรงและลูกกลม
เป็นเรื่องราวที่ใหญ่โตภายในประเทศได้เหมือนกัน

ท่ามกลางสภาวะแห่งการแบ่งแยกออกเป็นกลุ่มต่าง ๆ ทางการเมือง
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงดำเนินการสร้าง เสริมความเจริญตามแนว
พระราชดำริห์ของพระองค์ได้อย่างจำกัด กล่าวคือทรงปรับปรุงธรรมนิยมต่าง ๆ
เท่าที่ทรงเห็นว่าชนส่วนใหญ่อยู่ในวิสัยที่จะปฏิบัติได้ เช่น การยกเลิกธรรมเนียมมอบ
คลาน ประการหนึ่ง จะเป็นการสนับสนุนการทำนุบำรุงบ้านเมือง เช่น การจัดการด้าน
การคลัง, การศาล และเกษียณอายุลูกทาส ลูกไท เป็นต้น ประการหนึ่ง และจะต้องมีวิธี
การอื่นที่สามารถปฏิบัติได้ผลแล้วมาทดแทนสิ่งที่จะทรงยกเลิก อีกประการหนึ่ง ทั้งนี้มีเป้าหมาย
หลักที่จะให้ประโยชน์แก่การรวบรวมอำนาจการปกครองมาไว้ที่พระองค์เป็นสำคัญ
ซึ่งพระองค์ทรงมีพระราชดำริห์ในการทำนุบำรุงความเจริญของบ้านเมืองภายใต้กรอบ
โครงแนวทางทั้งสามประการนี้ว่า

"... การซึ่งจะทำควร เลิกถอนสิ่งที่ควรเลิก เปลี่ยนแปลงสิ่งที่เปลี่ยน
ดั่งในสิ่งที่ต้องดั่ง การที่ควรจะเลิกคือ เลิกซึ่งสักทองมือด้วยน้ำ
หมึกขายตัวกันเป็นทาสนายบ่อนเบี้ย การพนันต่าง ๆ ฯลฯ
ที่ไม่ดีกับบ้านเมือง ที่ว่ามานี้แต่ที่เป็นการใหญ่ ๆ ก็จะไม่เปลี่ยน

แปลงเพิ่มเติมขึ้น คือ ศาลซึ่งชำระความรับความทุกข์ร้อนของราษฎร
 โปliceซึ่งจะรักษาชีวิต แสพรพยสมบัติของคนทั้งปวงในแผ่นดิน การ
 ที่จะทำนุบำรุงให้เจริญ การที่ว่าข้าราชการต้องมีผลประโยชน์
 ที่ทำให้มากด้วยกำลังของตนเอง เป็นแต่ที่สำคัญ ๆ อย่างอื่นอีก
 มาก ถ้าจะเลิกเบียดเบียน ไม่ให้ราษฎรเล่นก็จะต้องมีพนักงานคอยจับ
 จะหาผู้ใดเป็นพนักงาน อาศัยตำรวจก็ยังมี ถ้าจับมาแล้วตระ
 ลากการที่พิจารณาให้ยุติธรรมก็หายาก เงินแผ่นดินก็ตกลงอีกเกือบหมื่นซึ่ง
 การ เล่นเบียดเบียนไม่หยุดกันลงได้ราษฎรก็จะเริ่มชุกชุมเพราะคนซึ่งจะ
 ใช้จับไม่มีตระลาการซึ่งจะชำระเมื่อจะเอาไปซึ่งคุกตารางก็ไม่จริง
 ก็การไม่จริงเหล่านี้ เพราะผู้รักษา ไม่มีผลประโยชน์ ได้แต่เบียด
 หวัดซึ่งหนึ่ง ฤาสิบท่าคำสั่ง ไม่มีอะไรจะกิน ต้องหาเอาตามการที่
 ตัวได้ ถ้าจะเลิกค่าตัวทาส เลิกค่าตัวทาสเสียในเวลานี้ นายเงินที่มี
 ทาส ก็คงจะใช้เต็มแ่งงานของตัว ถ้ามีทาสมาก ๆ ก็คงจะต้องสั่งมาให้
 ตระลาการเร่งเงิน ตัวทาสจะไปหาเงินที่ไหนก็ไม่ได้ ต้องจำจนติด
 ตรวนข้ออยู่ในตระรางได้ความลำบาก ... (จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๕
 มัดที่ ๑๕๓/๒)

อย่างไรก็ดี กลุ่มผู้ถวายนความคิดเห็นเปลี่ยนแปลงการปกครองแผ่นดิน
 ร.ศ. ๑๐๓ ก็ยังเห็นว่าการปรับปรุงประเทศที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่
 หัว ทรงกระทำหลังปี ๒๔๑๖ ก็ยังไม่เป็นการเพียงพอที่จะทำนุบำรุงให้บ้านเมืองเกิด
 ความเจริญขึ้นได้ ทั้งยังเป็นวิธีการแก้ไขปัญหาภัยคุกคามของตะวันตกที่ไม่เข้าถึง ปัญหา
 ที่แท้จริงอีกด้วย บุคคลกลุ่มนี้มองว่าความเป็นอารยะของไทยจะเกิดขึ้นได้ด้วยการปรับ
 ปรับระบบราชการให้เป็นระบบที่แน่นอนและมั่นคง บริหารราชการตามหน้าที่มีขั้นตอน
 ลักษณะของการควบคุมกำลัง เช่นที่เป็นอยู่ในขณะนั้น สามารถยังความสุขให้แก่ประชาชน
 ได้โดยยุติธรรม ซึ่งเป็นวิธีการเดียวกับที่ญี่ปุ่นนำมาใช้แก้ไขปัญหาคะวันตกได้ เป็นผล
 สำเร็จมาแล้ว ดังนั้นกลุ่มนี้จึงเสนอให้แก้ไขปัญหาภัยคุกคามของตะวันตกด้วยวิธีการเดียว
 กัน และให้ทรงเร่งดำเนินการด้วย โดยเห็นว่า

"... ต้องประกอบไปด้วยการปกครองรักษาแผ่นดินของ เมืองนั้น ๆ
 ทั้งสิ้น เมื่อเมืองใดมีแผ่นดิน มีทรัพย์ในแผ่นดิน แลมีราษฎรอยู่ในแผ่นดิน
 ดินนั้นตามสมควร แต่เมืองนั้นไม่มีอำนาจแลความคิดที่จะจัดแจงการ
 ปกครองบ้านเมืองของตนให้เป็นประโยชน์แก่ตนแลท่านได้แล้ว
 ก็ไม่ควรที่จะยึดเหนี่ยวเอาแผ่นดิน แลทรัพย์ซึ่งเป็นของสำหรับให้

ให้มนุษย์ทั่วโลก ได้ส่วนประโยชน์แลความสุขในนั้นให้ด้วยไปเสีย ๆ
เปล่า ๆ ... (ทจข. ร.๕ บ.๒/๑๖)

แนวความคิดของกลุ่มสยามหนุ่มส่วนหนึ่งที่ถวายเป็นความคิดเห็นให้ทรงจัด
เปลี่ยนแปลงการปกครองแผ่นดินนี้ได้มีส่วนในการกระตุ้นให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอม
เกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงจัดการแก้ไขเปลี่ยนแปลงการปกครองแผ่นดิน และจัดตั้งเสนาบดี
สภาในที่สุด นับว่าเป็นการสอดคล้องกับแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระจุลจอม
เกล้าเจ้าอยู่หัวที่ได้ทรงริเริ่มไว้ด้วยการปรับปรุงระบบการตรวจสอบอำนาจการปกครอง
แล้ว

๓. การปรับปรุงบ้านเมืองของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ช่วงปีพ.ศ. ๒๔๑๖

การปรับปรุงประเทศของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
เพื่อตอบโต้ภัยคุกคามของตะวันตก และแผ่วงไว้ซึ่งพระราชปณิธานที่จะลิดรอนอำนาจ
ของกลุ่มการเมืองเดิม อันได้แก่กลุ่มของขุนนางตระกูลขุนนาค และกลุ่มของกรมพระราช
วังบวรสถานมงคลนั้น ได้เริ่มขึ้นอย่างแท้จริงตั้งแต่ปี ๒๔๑๖ อันเป็นที่ทรงได้รับหน้าที่
บริหารประเทศสืบต่อจากผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน แม้ว่านโยบายปรับปรุงประเทศของ
พระองค์ที่ยึดหลักของความเสมอภาค ความยุติธรรมและประสิทธิภาพของระบบบริหารราช
การแผ่นดินจะถูกต่อต้านอย่างรุนแรงจากกลุ่มการเมืองที่สูญเสียผลประโยชน์จนส่งผลต่อ
นโยบายปรับปรุงประเทศของพระองค์ในระยะต่อมาก็ตาม แต่นโยบายดังกล่าวก็ทำให้
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเพิ่มความมั่นคงให้แก่ฐานอำนาจของ
พระองค์ได้มากขึ้นเรื่อย ๆ ในขณะที่ผลประโยชน์และอำนาจทางการเมืองของกลุ่มการเมือง
เดิมกลับลดลงทุกที ๆ จนกระทั่งหมดไปโดยสิ้นเชิง หลังจากที่ผู้นำกลุ่มการเมือง
เดิมเสียชีวิตไปแล้ว

ความพยายามที่จะล้มตำแหน่งการเมืองของตระกูลขุนนาค แล้วแทนที่ด้วย
บุคคลบางกลุ่มในพระราชวังศักรี ซึ่งเป็นผู้ที่จงรักภักดี และที่สำคัญอย่างยิ่งคือเป็นเสมือน
บุคคลในพรรคเดียวกันและร่วมอุดมการณ์เดียวกัน เป็นพระราชปณิธานสูงสุดของพระบาท
สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (วัลย์วิภา บุรุษรัตนพันธ์, มล. วิมลพรรณ .

ปีตรีชชัย ๒๔๒๕. ๑๕) ความพยายามดังกล่าวนี้เกิดขึ้น มิใช่พระบาทสมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์จะแย่งชิงราชสมบัติจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เช่น ในสมัยอยุธยาตอนกลางและตอนปลาย แต่เป็นเพราะสมาชิกของตระกูลดังกล่าวได้สะสมอำนาจทางการเมืองและกำรปกครองไว้เป็นเวลานานเท่านั้นและในการลิดรอนอำนาจของกลุ่มการเมืองทั้งสองกลุ่มนี้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็ได้ทรงกระทำผ่านองค์กรทางการบริหารต่าง ๆ ที่ได้ทรงจัดตั้งขึ้นมีเป้าหมายที่แน่นอนคือ ให้อำนาจทางการเมืองและการปกครองอยู่กับสถาบันพระมหากษัตริย์เป็นสำคัญ

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงปรับปรุงประเทศในด้านต่าง ๆ ดังนี้

๓.๑ การจัดระเบียบด้านการคลัง

การปรับปรุงประเทศเป็นกิจกรรมที่ต้องใช้จ่ายเงินเป็นจำนวนมาก แต่เงินในท้องพระคลังขณะเมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเข้ามารับผิดชอบการบริหารประเทศนั้น มิใช่เพียงพอที่จะดำเนินการได้ประการหนึ่ง เนื่องจากรายจ่ายในกรมพระคลังมหาสมบัติต้องจ่ายเพิ่มรายการขึ้นทุกปี จนในที่สุดรายได้ไม่พอกับรายจ่ายจนต้องค้างชำระและประการสำคัญที่สุดก็คือ การจัดเก็บรายได้ของแผ่นดินแต่เดิมกระจายอยู่ในความรับผิดชอบของกระทรวงต่าง ๆ ทำให้กรมพระคลังมหาสมบัติเป็นเพียงเจ้าพนักงานรับเงินหลวง ไม่มีอำนาจใด ๆ ที่จะบีบบังคับหรือเรียกร้องให้กระทรวงต่าง ๆ จัดส่งรายได้ที่ยังค้างชำระ จึงทำให้รายได้ส่วนใหญ่ของแผ่นดินเกิดการรั่วไหลดังกล่าวมา การจัดเก็บรายได้ที่ขาดระบบอันแน่นอนนี้ ได้เป็นโอกาสที่ขุนนางเจ้ากระทรวงต่าง ๆ จะแสวงหาช่องทางชักเงินรายได้ส่วนใหญ่มาเป็นประโยชน์ของตน จนสามารถมีอำนาจทางการเมืองสูงได้ กลุ่มขุนนางตระกูลขุนนางเองก็ได้อาศัยความไม่แน่นอนของระบบนี้ในการเพิ่มพูนความมั่งคั่ง และสะสมอำนาจทางการเมืองของตนมาเป็นเวลานาน ด้วยเหตุนี้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงได้ทรงมีพระราชดำริที่จะจัดการด้านการคลัง ให้มีระเบียบในการจัดเก็บรายได้ที่แน่นอน ด้วยการจัดตั้งกอง^{อื่น}รัษฎากรพิพัฒน์ขึ้น ปี ๒๔๑๖ เพื่อให้เป็นหน่วยงานกลางรับผิดชอบการจัด

เก็บรายได้ของแผ่นดินและตรวจราชการเก็บภาษีอากรตามกระทรวงต่าง ๆ เพื่อให้ทราบรายได้ของแผ่นดินในแต่ละปี หน่วยงานนี้มีอำนาจที่จะจัดการปัญหาที่เกี่ยวข้องเนื่องด้วยการจัดเก็บรายได้ของแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงรับหน้าที่ในการตรวจสอบบัญชี และทรงมอบหมายให้พระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นสเรศวรฤทธิ์ และกรมหมื่นเทเวศร์วรวงศ์โรภากร ทรงช่วยเหลือพระองค์ในการจัดการด้านการคลังครั้งนี้ด้วย

สภาที่ปรึกษาราชการแผ่นดินได้เสนอให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเรียกเก็บรายได้จากกระทรวงต่าง ๆ เข้าทอรัชฎากรพิพัฒน์ (รัฐวุฒิสถูธิสังคราม ๒๕๑๖; ๕๒๑) เนื่องมาจากผลประโยชน์ด้านการคลังที่กระทรวงต่าง ๆ รับผิดชอบจัดเก็บอยู่แต่เดิมมีจำนวนมาก กระทรวงแรกที่สภาที่ปรึกษาราชการแผ่นดินพิจารณาตรวจเงินก็คือ กรมนา ซึ่งมีพระมหากษัตริย์ (นุด นุนนาค) เป็นเสนาบดีด้วยเหตุผลว่าเป็นกระทรวงที่มีรายได้มากและสามารถตรวจดูได้ง่ายโดยตรวจตามจำนวนข้าวที่ส่งออกต่างประเทศ (วัลย์วิภา บุรุษรัตนพันธ์, มล. วิมลพรรณ ปิตธิรัชชัย ๒๕๒๕. ๑๒) ผลการตรวจสอบปรากฏว่าบัญชีที่พระยาอาหารบริรักษ์ ทำขึ้นทูลเกล้าถวาย ไม่ตรงกันกับบัญชีของกรมพระคลังมหาสมบัติ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรงแต่งตั้งพระ ( ) การศาลรับสั่งซึ่งมีพระยากระสาปนกิจโกศล (โหมต อมาตย์กุล) เป็นประธานขึ้น เพื่อพิจารณาความเรื่องนี้เป็นพิเศษ ประกอบด้วยสมาชิกของสภาที่ปรึกษาราชการแผ่นดินและสภาที่ปรึกษาในพระองค์ และได้ทรงกำชับให้ตระลาการพิจารณาความเรื่องนี้อย่างจริงจังโดยไม่ต้องเกรงกลัวอำนาจของผู้ใด

"... การซึ่งตั้งตระลาการมาให้ชำระความครั้งนี้เพราะประสงค์จะให้เป็นการใหญ่การจริง คนทั้งปวงยังไม่ทราบว่า ข้าพเจ้าจะจัดการต่าง ๆ นั้นจะเอาอย่างไร จะเอาเป็นการจริงหรือ จะเอาเป็นการอาลุ่มอาล่วยก็แต่การทั้งปวงซึ่งจะทำต่อไปนั้น ข้าพเจ้าอยากจะให้เป็นการจริงเต็มทุกอย่าง เพราะเห็นว่าการสิ่งที่ไม่จริงแล้วคงจะเสียปลายมือ จึงได้จัดท่าเคาน์ซิลออฟสเตต ซึ่งเป็นผู้รั้งน้ำใจ แลความคิดของข้าพเจ้า ให้มาเป็นตระลาการด้วย เพราะประสงค์จะให้การนั้นแข็งแรงจริง ๆ แลได้นำกฎหมายสำหรับตัวตระลาการออกมาด้วยนั้น เพราะประสงค์จะให้เป็นการดำเนินไปตามทางจะได้ไม่เป็นการอาลุ่มอาล่วย ซึ่ง

ได้พูดในที่เคาน์ซิล เนื่อง ๆ นั้น แต่ยังหาได้พูดถึงการครอบครว
บุตรภรรยาข้าพเจ้าไม่ จึงได้มีจดหมายมาให้ตระลาการทั้งปวง
ทราบ ว่า อย่าให้เป็นการขัดข้องรังเกียจด้วยเรื่องนี้นักแล้วจะถูก
กระทบกระทั่งซ้ำ ฟึ่งบุญบ่าวไพร่คนใช้สอยของบ้างทำอะไร เลข
หรือจะรังเกียจว่าข้างในรับพระความรายนี้นั้น ก็ขออย่าให้มีความ
รังเกียจเลย เพราะถึงจะรับจริง ก็พูดกับข้าพเจ้าไม่ได้เป็นแน่
คงจะขอความนั้นให้เป็นไปตามยุติธรรมทุกประการ ข้าพเจ้าไม่ได้
คิดหาอำนาจร้อน ๆ คือมีคนนับถือกลัวเกรงมาก เพราะมีอำนาจที่จะ
ลงโทษได้ ทั้งผิดชอบนั้นเลย หมายถึงหาอำนาจให้ยิ่งขึ้นโดยความ
ยุติธรรมจริง ๆ ขอให้ตระลาการทั้งปวงยึดเอาจดหมายนี้เป็น
สำคัญ ว่าเป็นคำสั่งให้ทำจริง ๆ จึงต้องทำไม่เกรงใจ อย่าถือ
ว่าเป็นแต่แก้งทรงออกมาอย่างนั้นเองดอก ถ้าทำเข้าคงจะเป็น
ที่ขัดเคือง แลคิดคาดคะเนไปต่าง ๆ การเรื่องนี้ขอให้ขาด อย่า
ให้มีในวาทะของท่านทั้งปวง ซึ่งเป็นตระลาการนี้เลย เมื่อตระลาการ
ถือว่าในตัวข้าพเจ้าไม่ต้องเกรงอกเกรงใจ แล้ว ที่อื่น ๆ ควรจะ
ต้องไม่เป็นที่เกรงใจเหมือนกัน เอาแต่ความยุติธรรมเป็นประมาด
ให้การความประสงค์ของข้าพเจ้า ซึ่งเป็นการใหญ่ต่อไปภายหน้า
ให้สำเร็จจงลัด จึงจะสมควรเป็นข้าราชการถือน้ำพิพัฒน์สัตยา...
(ผู้รู้คดี สุทธิสงคราม ๒๔๑๖. ๔๒๒-๔๒๓)

"... พระยาอาหารบริรักษ์ เอาข้าวเปลือก ข้าวสาร ในฉางหลวงไปให้เป็น
กำนันและเลี้ยงบ่าวไพร่ในบ้านเรือนเป็นผลประโยชน์ของตัว ยื่น
บัญชีเงินหลวงมาก ส่งเจ้าพนักงานแต่น้อย โปรตเกล้าฯ ตั้งข้าพระ
พุทธเจ้าชำระสอบบัญชีฎีกาจึงทราบ ว่า เจ้าพระยาพลเทพเจ้าพนักงาน
งานกรมฯ ก็ฉ้อบังพระราชทรัพย์ตั้งแต่มีะโรงสัมฤทธิ์ถึงปีออก
จัดวาศกเป็นเงิน ๑๗๗๔ พระยาอาหาร หลวงสนิจ ขุนรุต
มีความผิดเป็นมหันต์โทษ.. (จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๕ . ๑๔๕ . ๗

นอกจากจะพบหลักฐานการฉ้อโกงพระราชทรัพย์ของหลวงแล้ว

ยังมีหลักฐานว่าพระยาอาหารบริรักษ์ ได้นำผลผลิตของตนไปกำนัลแก่สมเด็จพระยา
บรมมหาราชสุริยวงศ์ เพื่อแลกกับความอุปถัมภ์ที่ตนจะได้รับจากขุนนางผู้มีอำนาจท่านนั้น
ดังนี้

"... ตั้งแต่พระยาอาหารบริรักษ์ ได้รับราชการในกรมฯ เอาข้าวเปลือกในฉางหลวงไปเป็นกำนัลให้คุณหญิง พัน ๗๐ ๘๐ ๙๐ เกวียน กับได้เอาข้าวสารไปให้สมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ปีละ ๑๒ ๑๓ เกวียน พระยาอาหารบริรักษ์หาได้เรียนว่าเข้าหลวงไม่ เรียนว่าเข้าของพระยาอาหารบริรักษ์กำนัล พระยาอาหารบริรักษ์หาได้คิดค่าเข้าของหลวงใช้ให้ไม่จนทุกวันนี้... (จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๕ ๑๘๕ . ๗)

เมื่อผลการพิจารณาของตระลาการปรากฏ เช่นนี้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงโปรดเกล้าให้ถอดพระยาอาหารบริรักษ์ ออกเสียจากที่เกษตราธิบดี ในฐานะที่ทุจริตต่อราชการ และปรีวีเคาน์ซิลในฐานะที่กระทำผิดคำสาบาน ขาดความซื่อสัตย์ต่อแผ่นดินและถูกริบราชบาทวิธีกด้วย หม่อมเจ้าทองทิมาฯ ทองใหญ่ ทรงเห็นว่าพระยาอาหารบริรักษ์ถือว่าตนเป็นลูกน้องของสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ จึงได้ขัดขืนไม่ยอมส่งรายได้ของกรมฯ มาจนเป็นเหตุให้สภาที่ปรึกษาฯ ราชการแผ่นดิน เสนอให้ทรงริบราชบาทวิธีก และตั้งแต่นั้นมา เสนาบดีกระทรวงอื่น ๆ ก็ยอมส่งรายได้ของตนให้แก่หอรัษฎากรพิพัฒน์แต่โดยดี

การจัดตั้งหอรัษฎากรพิพัฒน์ทำให้การจัดเก็บรายได้ของประเทศเริ่มเป็นระบบขึ้น รัฐบาลสามารถจัดเก็บรายได้เพิ่มขึ้น และลดเงินค้ำช้ำระลงได้

๓.๒ การศาล

ศาลถือเป็นองค์การทางการปกครองหน่วยหนึ่ง และอาจนับเนื่องเข้ากับระบบราชการของประเทศได้ ก่อนการจัดระบบศาลให้รวมอยู่ในที่แห่งเดียวกัน ศาลของไทยถือเป็นหน่วยหนึ่งของกระทรวงต่าง ๆ ได้รับมอบหมายให้ควบคุมดูแลตัดสินคดีความไพร่ในสังกัดของตน ความเดือดร้อนที่เป็นผลของการเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น และการที่ตระลาการมิได้มีรายได้ประจำเป็นของตนเองมากมากมายนัก ตระลาการส่วนใหญ่จึงต้องแสวงหาผลประโยชน์ที่เกี่ยวข้องกับการพิจารณาคดีความของราษฎรในรูปของสินบน และเมื่อผลประโยชน์เข้ามาเกี่ยวข้องกับพิจารณาคดีความแล้ว ก็หาความยุติธรรมได้ยาก นอกจากนั้นระบบที่ไม่แน่นอนทางการศาลของไทย ได้ทำให้ต่างประเทศไม่ยอมรับในศาลของไทยด้วย และในการทำสัญญากับไทย ก็ได้ระบุให้จัดตั้งศาลของประเทศนั้น ๆ ให้กงสุลเป็นผู้พิจารณาความมิใช่ศาลของไทย พระบาท

สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชดำริที่จะเปลี่ยนแปลงวิธีพิจารณาพิพากษา ให้เป็นระบบรวมอยู่ในที่แห่งเดียว ดังนี้

"... ถ้าจะจัดให้เรียบร้อยเหมือนหนึ่งศาลเมืองประเทศอื่น ๆ ที่เขา มีความเจริญนั้น ก็ต้องมีศาลที่ว่าความรวมกันทั้งหมด มีตระลาการใหญ่ ตัดสินความให้ลทธิขาดตระลาการผู้น้อยให้พอสมควรกับที่จะชำระความได้ ทั้งแผ่นดิน ไม่มีเวลาเปิดศาลปิดศาล อย่าให้ตระลาการปลุกความ อย่าให้สูญเสียความหลบ บังคับตระลาการได้ มีกฎหมายไม่ให้ตระลาการ รับสินบน แลค่า ฤาสั่งสิ่งไรเป็นธรรมเนียมเองกัน เลยกการซึ่งจะ บังคับ เช่นนี้ได้ นั้น ก็ต้องมีเงินแผ่นดินให้แก่ตระลาการ ให้พอสมควรกับ การที่ตัวทำแลให้พอกิน อย่าให้ต้อง เป็นห่วงในการซึ่งจะต้องเลี้ยงบุตร ภรรยา บัดนี้จะจัดการศาล เงินก็ไม่พอที่จะใช้... (จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๕ ๑๕๓.๑๒)

การปรับปรุงการศาลก็เช่นเดียวกับการปรับปรุงในด้านอื่น ๆ ที่จะต้องกระทำอย่างค่อยเป็นค่อยไป สังคมไทยในขณะนั้นเต็มไปด้วยโจรผู้ร้ายและมีคดีความที่เกี่ยวเนื่องกับปัญหาที่ยังคงค้างค้ำอยู่ที่ศาลของกระทรวงต่าง ๆ มากมาย ในระยะนั้น เจ้าพระยามรราช เสนาบดีกรมพระนครบาลป่วยไม่สามารถว่าราชการได้ จึงเป็นโอกาสอันดีที่ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จะทรง เริ่มจัดการด้านการศาลให้เรียบร้อย ปัญหาเร่งด่วนของสังคมไทยในขณะนั้นก็คือภัยจากโจรผู้ร้ายชุกชุมไปทั่วพระราชอาณาคร คดีความที่เกี่ยวข้องกับเรื่องนี้ตามกรมกองต่าง ๆ ทั้งที่ยังคงค้างค้ำอยู่และที่ เสนอขึ้นมาใหม่มีเป็นจำนวนมาก แต่ตระลาการประจำกรมก็ไม่สามารถดำเนินการพิจารณาให้แล้วเสร็จไปได้ ด้วยเหตุนี้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรง เริ่มระบบศาลเดียวเป็นครั้งแรกเพื่อแก้ไขปัญหานี้ ด้วยการจัดตั้งศาลรับสั่งขึ้น ประกอบด้วยสมาชิกของสภาที่ปรึกษาาราชการแผ่นดินจำนวนหนึ่ง มีหน้าที่ในการพิจารณาคดีความของกรมพระนครบาล , มหาดไทย, กลาโหม, และกระทรวง ทำเป็นสารบบ: หลงเกล้าฯ ถวายทุก ๆ เจ็ดวันจนกว่าจะแล้วเสร็จ การปฏิบัติงานของศาลนี้ทรง เน้นถึงความเที่ยงตรง ยุติธรรมในการปฏิบัติงาน และทรงห้ามมิให้ตระลาการรับสินบนจากคู่ความฝ่ายหนึ่งฝ่ายใด

ตลอดจน เกรงกลัวบารมของมลนายที่มีอำนาจควย* ซึ่งการดำเนินงานของศาลรับสั่งนี้ สามารถสะสางคดีความตามกระทรวงต่าง ๆ ลงได้ คดีพระยาอาหารบริรักษ์ ก็เป็นความสำเร็จประการหนึ่งของศาลรับสั่งนี้

อย่างไรก็ดีแม้ว่าตระลาการศาลรับสั่งจะสามารถบดความดั่งค้างของคดีความลงได้ดังกล่าวมา แต่เราก็กังไม่พบว่ามี การปรับปรุงระบบยุติธรรมและกฎหมายอย่างจริงจังเลยจวบจนกระทั่งหลังปี ๒๔๓๐ เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแถลงพระบรมราโชบายแก้ไขเปลี่ยนแปลงการปกครองแผ่นดินและภายหลังวิกฤติการณ์ปากน้ำ ร.ศ. ๑๑๒ แล้ว การศาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวให้เป็นระบบเดียวและทรงมีพระราชดำริที่จะปรับปรุงส่วนหนึ่งของการปรับปรุงระบบราชการ

"... เพราะฉะนั้น การต้องการในเมืองเราเวลานี้ ที่เป็นการสำคัญนั้น คือ คอเวอนเมนต์รีฟอม ความต้องการอีกอย่างหนึ่งนั้น คือผู้ทำกฎหมายให้เป็นผู้สำหรับที่จะตรีตรองตรวจการทุกสิ่งทุกอย่างในพวกที่ว่มาแล่นั้น จะทำถาดตัดสินการขัดข้อง ด้วยทุกวันนี้จะหาผู้ที่ทำกฎหมายได้ เกือบจะเรียกได้ว่าไม่มีทีเดียว ได้คิดที่จะทำกฎหมายอันใดอันหนึ่งกลายเป็นเรื่องนักหนาแล้วไม่สำเร็จไปได้สัก เรื่องหนึ่ง เพราะผู้ที่ทำได้ นั้นมัก เป็นผู้ที่มีการในตำแหน่งที่จะต้องทำเสมอจนเหลือที่จะทำได้ ถ้าจะให้ประชุมเคาน์ซิลทำอย่างเช่นเก่าก่อนก็ไม่สำเร็จได้เลยสัก เรื่องเดียวความต้องการทั้งสองเรื่องนี้ เป็นความต้องการใหญ่ของเมืองเรา... (ร.๕ บ.๒/๑๖)

จึงอาจกล่าวได้ว่าการปรับปรุงการศาลของไทยในระยะช่วงแรกของต้นรัชกาลเป็นการแก้ปัญหา เฉพาะหน้าที่สังคมไทยขณะนั้น เผชิญอยู่การจัดตั้งตระลาการศาลรับสั่งก็อาจถือเป็นการเริ่มจัดระบบการศาลอย่างถ้วน ๆ หลังปี ๒๔๓๐ และวิกฤติการณ์ปากน้ำรัฐบาลไทยจึงได้เริ่มปรับปรุงระบบการศาลและกฎหมายเพื่อแก้ไขความไม่เสมอภาค

*โปรดดูรายละเอียดเพิ่มเติมในพระราชบัญญัติสำหรับตระการศาลรับสั่งรวม

กับตะวันตก เช่น ประเทศที่เจริญแล้วอื่น ๆ โดยถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของการปรับปรุงระบบราชการ

๓.๓. การปรับปรุงธรรมเนียมทางสังคม

การปรับปรุงธรรมเนียมทางสังคมในช่วงต้นรัชกาลนั้น นอกจากจะเป็นไปเพื่อการเสริมสร้างฐานะของประเทศให้ เป็นที่ยอมรับจากตะวันตกแล้ว ยังเป็นไปตามแนวราชดำริของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า เจ้าอยู่หัวที่จะทรงเสริมสร้างความเสมอภาคและความยุติธรรมให้เกิดขึ้นแก่ประชาชนในสังคมอีกด้วย ธรรมเนียมสำคัญที่ทรงเปลี่ยนแปลงและแสดงถึงพระราชดำริของพระองค์ข้างต้นคือ การยกเลิกธรรมเนียมหมอบคลาน และการวางพื้นฐานในระยะยาวเพื่อการ เลิกทาส

การยกเลิกธรรมเนียมหมอบคลานนั้น เป็นการกระทำเบื้องต้นแรก แสดงถึงพระราชดำริของพระองค์เกี่ยวกับความยุติธรรมและความ เสมอภาคนี้ ส่วนการเกษียณอายุลูกทาสลูกไทนั้น โดยให้ลดค่าตัวลงตั้งแต่อายุ ๗ ขวบไปจนถึง ๒๑ ปี จึงหมดค่าตัวนั้น เป็นส่วนหนึ่งของพระราชดำริที่จะทรงยกเลิกระบบทาส แต่ทรงกระทำอย่างค่อยเป็นค่อยไปเนื่องจากทรงเห็นว่า การยกเลิกระบบนั้นโดยทันทีอาจสร้างความเดือดร้อนให้แก่ผู้ที่เคยชินกับระบบนี้และอาจสร้างความขัดแย้งกับกลุ่มการเมืองต่าง ๆ ได้ เป็นผลเสียแก่สังคมไทยโดยรวมได้

"... ความพระราชประสงค์ ซึ่งได้ทรงโปรดตั้งพระราชบัญญัติไว้เป็นปานกลางจะได้เป็นทางที่จะได้ดัดแปลงผ่อนผัน หันการชั่วมาหากการดีตามกาลตามเวลาที่ละเอียดคร่าวละน้อยทุก ๆ ครั้ง ทุก ๆ คราวไป ก็ฝ่ายใจคนจำพวกที่มีสันดานเคยตัวในการชั่วใช้ทาสหาอำนาจในการกดขี่นั้น ก็จะนึกพรั่นหวั่นหวาดกลัวทาสจะสูญหมดไปโดยเร็วนั้น จึงเข้าใจให้ชัดเจนว่าลูกทาสลูกไทไทย ซึ่งโปรดเกล้า ให้ลดกระเชียรอายุลงเสมอ ๗ ปี ๘ ปี เก็บค่าเพียง ๘ ตำลึง อายุถึง ๒๑ ปี หมดค่าตัวนั้น

"... การนี้ก็จำเพาะแต่เด็กที่เกิดในปีโรงสัมฤทธิศก เป็นต้นไปเท่านั้น ก็ยังเด็กที่เกิดในปีเถาะนพศก ปีกนองศกถอยขึ้นไปก็ยังมีอยู่เป็นอันมาก คงได้ช่วยไถ่เอามาเป็นทาสใช้สอยอยู่

นาน... จึงมิได้ทรงพระราชดำริห์ เลิกถอนโดยเร็วแข็งแรง
 เหมือนเมื่อครั้งคิดกันมาแต่แรกบรมราชาภิเศกว่า จะให้นายเงินลด
 ค่าตัวให้แก่ทาส เดือนละกึ่งตำลึงนั้น ถ้าจะคิดดูที่จะลดตั้งนี้ปีหนึ่ง
 เป็นเงิน ๖ ตำลึง ทาสค่าตัว ตัวธรรมดาคนละ ๒ ชั่ง คิดดู ๗ ปี
 แพงทาสก็จะต้องเลิกหมดไปโดยเร็ว ผู้ที่ช่วยไถ่มีทาสไว้แต่เดิมก็จะ
 ได้รับความลำบากยากแค้นเป็นอันมาก เหมือนผู้อยู่ที่อันสบายกลับกลายมา
 ถูกร้อนโดยเร็ว ก็คงจะไม่สบายไปต่าง ๆ ... จึงได้ทรงไว้เป็น
 ปานกลาง กอให้ไปหาหนทางที่จะได้ใช้ลูกจ้างบ้าง ใช้ทาสบ้านระคน
 ปนกับกอโดยใจไว้...(รัตนานุบัญญัติ (เปล่ง) , หลวง ร.ศ. ๑๑๒
 ๒๐๗ - ๒๐๘)

ผลประโยชน์ของกลุ่มมูลนายที่เกี่ยวกับธรรมเนียมบางประการของ
 สังคมเช่นการมีทาสไว้ในครอบครัว ทำให้การปรับปรุงธรรมเนียมของสังคมเช่น การ
 เลิกทาส กระทำได้ยากยิ่งเป็นค้อยไป เท่าที่จะไม่ขัดกับผลประโยชน์ของกลุ่มการ
 เมืองต่าง ๆ ซึ่งเคยได้รับประโยชน์จากระบบนั้น ๆ อย่างไรก็ดี การดำเนินการอย่าง
 ค่อย เป็นค้อยไปนี้จะเป็นการสร้างการยอมรับที่จะปรับปรุงธรรมเนียมทั้งหมดในระยะยาว

๓.๕ ระบบไพร่

เศรษฐกิจแบบเงินตราและความนิยมที่จะจ้างแรงงานจีนเพิ่มขึ้น ในสมัย
 รัตนโกสินทร์ตอนต้น ได้ทำให้ระบบไพร่ซึ่งมีกลไกภายในที่อ่อนแออยู่แล้ว กลับอ่อนแอลง
 เรื่อย ๆ แม้รัฐบาลจะนิยมจากแรงงานจีนมาทำการโยธาก็ตาม แต่รัฐบาลก็ยังเห็นความจำเป็น
 ที่จะคงระบบไพร่ไว้ต่อไป เนื่องจากระบบไพร่คือพื้นฐานของระบบราชการไทย ความ
 ต้องการแรงงานในขณะที่สภาพการณ์ทาง เศรษฐกิจและสังคม เปลี่ยนแปลงไป ทำให้รัฐบาล
 ต้องดำเนินนโยบายผ่อนปรนต่อทั้งมูลนายและไพร่ เพื่อจรรโลงระบบนี้ให้ดำเนินต่อไป
 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริห์ที่จะยกเลิกระบบไพร่ เนื่อง
 จากระบบดังกล่าวกำลังหมดความสำคัญสำหรับสังคมไทยลงทุกตอน และเมื่อคำนึงถึงวิธีการ
 ปรับปรุงระบบราชการของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงแบ่งส่วน
 ราชการออกตามหน้าที่แล้ว ก็เท่ากับเป็นการยกเลิกระบบไพร่โดยปริยายแล้ว อย่างไร
 ก็ดี การยกเลิกระบบไพร่ในทันทีโดยที่รัฐบาลยังไม่สามารถหาวิธีการควบคุมกำลังคนที่มี

ประสิทธิภาพกว่ามาดำเนินการได้นั้น เป็นสิ่งที่กระทำไม่ได้และจะเป็นอันตรายต่อเสถียรภาพทางการเมืองของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นอย่างยิ่ง ด้วยเหตุนี้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ยังทรงเห็นความจำเป็นที่จะคงระบบไพร่ไว้ต่อไปจนกว่าจะทรงหาวิธีการควบคุมกำลังคนที่ได้ผลมาแทนที่ การคงระบบไพร่ไว้ต่อไปจะต้องอำนวยความสะดวกต่อการตั้งพระราชอำนาจผู้พระองค์และแก้ไขการควบคุมกำลังคนให้เป็นประโยชน์ต่อรัฐมากขึ้น ดำเนินการเพื่อให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ทั้งสองประการนั้นนอกจากจะทรงผ่อนคลายนกฏเกณฑ์ลง เช่นที่เคยปฏิบัติมาในรัชกาลก่อน ๆ แล้วยังทรงกระทำด้วยการยกฐานะและบทบาทของกรมพระสุรัสวดี และจัดตั้งกองทหารตามแบบตะวันตก

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงยกฐานะของกรมพระสุรัสวดีด้วยการมอบอำนาจให้เจ้ากรมจัดการเรื่องกำลังคนมากยิ่งขึ้นกว่ารัชกาลก่อน ๆ และมุ่งประโยชน์ด้านเกณฑ์แรงงานแม้ว่าความจำเป็นในการเกณฑ์แรงงานจะน้อยลงแต่ก็ยังคงเกณฑ์แรงงานอย่างสม่ำเสมอ เช่น ให้อำนาจแก่กรมพระสุรัสวดีซึ่งร่วมไปในการกองสักของแม่กองใหญ่ ในการเร่งรัดให้เจ้าหมื่นนำเจกมาสัก ซึ่งแต่เดิมเป็นหน้าที่ของแม่กองกับข้าราชการท้องถิ่น เป็นต้น พระองค์ยังได้ทรงให้ความสำคัญกับกรมนี้อีกด้วย การเลื่อนฐานะของเจ้ากรมเป็นเจ้าพระยา ซึ่งแต่เดิมเจ้ากรมนี้ดำรงยศเพียงพระยาเท่านั้นด้วย การเพิ่มบทบาทของกรมพระสุรัสวดีได้ทำให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สามารถที่จะทรงควบคุมกำลังคนได้

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตระหนักถึงความสำคัญของการบังคับบัญชากองทหารแบบตะวันตกที่มีส่วนส่งเสริมอำนาจทางการเมืองของพระองค์ได้ เช่น ที่กรมพระราชวังบวรสถานมงคลทรงควบคุมกำลังทหารที่มีประสิทธิภาพจนสามารถเป็นอันตรายต่อพระมหากษัตริย์ทุกเมื่อ และทรงเห็นว่าการจัดกองทัพแบบตะวันตกจะเป็นวิธีการควบคุมกำลังคนแบบใหม่ที่มีประสิทธิภาพได้

การจัดกองทัพแบบตะวันตก เริ่มขึ้นจากกรมทหารมหาดเล็กซึ่งมีหน้าที่ในการถวายอารักขาพระมหากษัตริย์ และได้พัฒนาอย่างจริงจัง เมื่อเจ้าหมื่นไวยวรนาถ (เจิม แสง-ชูโต) เข้ามารับหน้าที่ผู้บัญชาการทหารหน้า ซึ่งพัฒนามาจากกรมทหาร

มหาดเล็ก การจัดราชการกรมทหารหน้าในช่วงดังกล่าวนี้ นับเป็นจุดเริ่มต้นของการจัดกองทัพบกประจำการ เพราะกรมนี้ได้เป็นแหล่งผลิตนายทหารชั้นสัญญาบัตรและพลทหารออกมา รัฐบาลองคมนตรีของทหารหน้าก็พัฒนามาจากกรมทหารมหาดเล็ก เช่นเดียวกัน กล่าวคือ เป็นการรวมกำลังคนตามกรมกอง ซึ่งมีหน้าที่ทางการทหารภายในระบบไพร่ มาไว้ที่เดียวกัน และมีการฝึกหัดทหารตามแบบตะวันตกกลายเป็นกรมที่มีประสิทธิภาพจนอาจเป็นอันตรายต่อพระมหากษัตริย์ได้*

การจัดราชการกรมยุทธนาธิการถือเป็นจุดเริ่มต้นของหน่วยงานทางทหารตามแบบตะวันตก เป็นกรมที่ทำหน้าที่จัดการทหารโดยเฉพาะ โครงสร้างของกรมก็คือ โครงสร้างของกองทัพที่รวมทั้งทหารบกและทหารเรือ มีหน่วยงานที่ฝึกหัดกองกำลังให้พร้อมรบ และหน่วยงานที่ผลิตนายทหารมาทำหน้าที่ผู้บังคับบัญชาอยู่ในกรมเดียวกัน ต่างจากฝึกทหารและผลิตนายทหาร การตั้งกรมยุทธนาธิการจึงมีขึ้นด้วยจุดประสงค์ที่จะให้เป็นกรมกองแบบใหม่มีหน้าที่ความรับผิดชอบด้านการทหารแบบตะวันตก (อัญชลี สุสายันต์ ๒๕๒๔ : ๒๗๔) เมื่อมีการจัดตั้งกระทรวงขึ้น ก็ได้กำหนดให้กรมยุทธนาธิการเป็นกรมทหารบกขึ้นตรงต่อกระทรวงกลาโหม และแยกแบบทหารเรือให้ขึ้นกับกระทรวงเดียวกัน

๓.๖ การจัดตั้งกระทรวง

ความไม่คล่องตัวและการขาดประสิทธิภาพของระบบบริหารราชการแผ่นดินเพียงพอที่จะแก้ไขภัยคุกคามของตะวันตกได้อย่างมีประสิทธิภาพ ทำให้พระบาท

*ระหว่างที่เจ้าหมื่นไวยวรนาถรับผิดชอบกรมทหารหน้าอยู่นั้น มีข่าวลือว่า เจ้าหมื่นไวยวรนาถสอสมผู้คนเพื่อทำการกบฏ เพื่อเป็นการพิสูจน์ความบริสุทธิ์ของตน เจ้าหมื่นไวยวรนาถจึงได้ลาออกจากตำแหน่ง และกราบบังคมทูล ขอให้เจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรงกับ หลวงสนิท (บุศย์) นายเวรมหาดเล็กผู้เป็นบุตรชายมาเป็นผู้ตรวจการ หลังจากการลาออกของเจ้าหมื่นไวยวรนาถแล้ว พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ได้ทรงจัดราชการกรมทหารหน้าใหม่เพื่อป้องกันมิให้กรมนี้มีอำนาจได้จริงตามที่ มีคำเล่าลือโดยได้ทรง แบ่งแยกอำนาจในการควบคุมกำลังทหารจากกรมนี้มาเพิ่มให้ฝ่ายพระบรมมหาราชวังและให้ผู้บังคับบัญชากรมพระสุรัสวดี เข้ามาควบคุมการปฏิบัติราชการของกรมทหารหน้า

สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชดำริที่จะปรับปรุงระบบบริหารราชการให้ของไทย ในขณะนั้นเสียใหม่ในลักษณะค่อยเป็นค่อยไป ตามสภาพการณ์ของประเทศ การปรับปรุงที่ทรงเริ่มตั้งแต่ช่วงแรกของรัชกาล เช่น การจัดตั้งหอรัษฎากรพิพัฒน์, ตระลาการศาลรับสั่ง และสภาที่ปรึกษาต่าง ๆ เป็นต้น ถือเป็นความพยายามในระดับหนึ่งของพระองค์ที่จะทรงเพิ่มประสิทธิภาพในการบริหารแนวโน้มนั้นที่รุนแรงในการปรับปรุงระบบบริหารราชการของพระองค์จนเป็นผลให้เกิดเหตุการณ์ทางการเมืองที่รุนแรงต่าง ๆ ทำให้ทรงเห็นว่าการปรับปรุงอย่างรวดเร็วฉับพลันนั้น ไม่เป็นผลดีต่อเสถียรภาพของพระองค์มีความมั่นคงมากขึ้นภายหลังปี ๒๔๒๕ อันเป็นปีที่สมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ถึงแก่พิราลัย อีกประการหนึ่ง เหตุการณ์เหล่านั้นทำให้พระองค์สามารถที่จะทรงจัดการแก้ไขระบบบริหารราชการได้เท่าที่โอกาสจะอำนวยทำให้ทรงได้ความมั่นคงในพระราชอำนาจเพิ่มขึ้น

เอกสารที่เจ้านายและขุนนางกราบบังคมทูลความเห็นจัดการเปลี่ยนแปลงระเบียบบริหารราชการแผ่นดินในปี ๒๔๓๕ แม้พระองค์กับผู้ถวายความคิดเห็นจะมีแนวความคิดที่แตกต่างกันเกี่ยวกับอำนาจและบทบาทของผู้ปกครองในการบริหาร แต่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ได้ทรงดำเนินการในหลักการใหญ่ที่สอดคล้องกัน กล่าวคือได้ทรงเปลี่ยนแปลงระเบียบบริหารราชการแผ่นดินเสียใหม่ ในรูปของกระทรวงจำนวน ๑๒ กระทรวง มีรูปแบบการบริหารราชการที่แบ่งตามหน้าที่ มิใช่การควบคุมกำลังคนดังแต่ก่อน เสนาบดีก็ล้วนเลือกเฟ้นจากกลุ่มสยามหนุ่มที่เคยเป็นกำลังสำคัญของพระองค์ในการตั้งพระราชอำนาจมาสู่พระองค์ ช่วงแรกของรัชกาล เสนาบดีเหล่านี้มีอำนาจในการบริหารราชการภายในกระทรวงของตนและจะต้องมีการประสานการทำงานร่วมกันในรูปของเสนาบดีสภา

การกระจายอำนาจการบริหารราชการแผ่นดินไปตามกระทรวงต่าง ๆ ตามหน้าที่นี้ มิได้หมายความว่า เสนาบดีเหล่านี้จะมีอำนาจในการตัดสินใจนโยบาย อำนาจของเสนาบดีมีแต่เพียงถวายความคิดเห็นประกอบการดำเนินนโยบายของกระทรวงตนเท่านั้น พระมหากษัตริย์ยังทรงมีพระราชอำนาจในการตัดสินใจนโยบายของกระทรวงต่าง ๆ

ซึ่งจะเป็นผลทำให้พระองค์สามารถรวมอำนาจทางการเมืองมาสู่พระองค์และสร้างความ
เป็นปึกแผ่นให้แก่ประเทศชาติได้

จึงอาจกล่าวได้ว่าภัยคุกคามของตะวันตกที่มีต่อประเทศและสภาพการณ์
ทางการเมืองตอนต้นรัชกาลที่สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ เป็นฝ่ายได้เปรียบ
ทางการเมืองเหนือพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยมีกรมพระราชวังบวร-
สถานมงคลเป็นค้ำอำนาจ มีผลต่อการกำหนดแนวความคิดของกลุ่มพระบาทสมเด็จพระจุล
จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในการปรับปรุงประเทศเพื่อให้สามารถต่อต้านภัยคุกคามจากตะวันตก
และดึงอำนาจมาสู่พระองค์ได้เท่า ๆ กับที่มีผลต่อพระราชดำริทางการเมืองของพระองค์
ในการปรับปรุงประเทศในระยะต่อมาความขัดแย้งทางการเมืองอย่างรุนแรงต้นรัชกาล
เป็นผลจากการดำเนินการปรับปรุงตามพระราชดำริทางการเมืองของพระบาทสมเด็จพระ
พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่มุ่งปรับปรุงจากรากของปัญหาคือระบบบริหารราชการ
แผ่นดิน ซึ่งครอบคลุมกิจการทุกด้านของประเทศอันถือได้ว่าเป็นผลประโยชน์นี้ หลักของ
กลุ่มการเมืองเดิมทั้งสองมาแต่เดิม รากฐานของความขัดแย้งนี้ก็คือวิธีการแก้ไขปัญหา
ภัยคุกคามของตะวันตกที่แตกต่างกันระหว่างกลุ่มผู้สำเร็จราชการแผ่นดินและกลุ่มกรม,
พระราชวังบวรสถานมงคล กับกลุ่มของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ศูนย์วิทยพัชร์พวกร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย